

37. Országos Tudományos Diákköri Konferencia
Állam- és Jogtudományi Szekció

Budapest, 2025. március 24–26.

Rendező intézmény:
Károli Gáspár Református Egyetem
Állam- és Jogtudományi Kar

Állam- és Jog-
tudományi Szekció

**A magyarországi anyakönyvezés jogtörténeti
fejlődése**

2024. 10. 30.

A dolgozat elkészítéséhez mesterséges intelligenciát nem használtam.

Tartalom

Bevezetés.....	4
1. Az anyakönyvezés kezdetei: az egyházi matriculák	4
2. A felekezeti anyakönyvek egyéb funkciói	9
3. A szekularizáció testet ölt: az 1894. évi XXXIII. törvénycikk	13
Az 1894. évi XXXIII. törvény párhuzamos vizsgálata a törvényjavaslat indokolásával, s az országgyűlési vitákkal	16
Általános elvek és szabályok.....	16
Az anyakönyv elvei.....	16
Az anyakönyvi kerületek.....	17
Az anyakönyvvezető személye és az anyakönyvvezető-helyettes	18
Az anyakönyvek tartalma.....	21
Az anyakönyvezés szabályai.....	22
Az anyakönyvvezetés költségei	24
Egyes anyakönyv-típusok különös szabályai.....	25
A születési anyakönyv sajátosságai.....	26
A névviselés fő szabályai	29
A házasság kihirdetése és a házassági anyakönyv sajátosságai	29
A halotti anyakönyv sajátosságai	31
4. Felekezeti és állami anyakönyvek a mérlegen	34
A felekezeti és az állami anyakönyvek összehasonlítása.....	34
Az anyakönyvek párhuzamos vezetése 1895-től	38
5. A vallás bejegyzése a születési anyakönyvbe, avagy a szekularizáció tényleges megvalósulása – Konklúzió	39
Irodalom- és forrásjegyzék.....	41

Bevezetés

E dolgozat megszületéséhez számos különféle jogtörténeti, genealógiai és helytörténeti forrás részletes tanulmányozása vezetett. A kezdeti kíváncsiságból eredő kutakodást, mely csupán a családtörténetre koncentrált, felváltotta egy jogtörténeti kutatómunka, ami már tudományos szemüvegen át tekint e témára.

Természetesen a dolgozat alapját az egyházi és állami anyakönyvek képezik, azonban a lista ennél sokkal hosszabbra nyúlt. A szakirodalom segítségével indultam el a levéltári iratok útvesztőjében, melyek végül igazi gyöngyszemekhez vezettek. Nem elfeledve a jogforrásokat, mint az 1894. évi XXXIII. törvényt az állami anyakönyvekről, ennek indokolását, valamint az ehhez fűződő országgyűlési vitákat sem – hiszen ezek helyezték jogtörténeti kontextusba mindazt az adathalmazt, ami a kutatás során összegyűlt.

1. Az anyakönyvezés kezdetei: az egyházi matriculák

Az anyakönyvezés története a társadalom, s az állam kezdetéig nyúlik vissza. Az emberi közösségek már a kezdetektől fogva igényelték, hogy tagjaik valamilyen módon számon legyenek tartva. Fontosnak vélték tudni, ki az, aki „olyan, mint mi” – s ki nem a közösség része, hiszen ez a társadalom szempontjából létfontosságú volt.¹ Különböző célú feljegyzések, összeírások az állam lakóiról már az ismeretes ókori magaskultúrákban is készültek, azonban a későbbiekben Európa-szerte használatba kerülő regiszterek alapjai a precíz apparátussal rendelkező Római Birodalom területén jelentek meg. Nyugat-Európa stabilabb hatalmi berendezkedése lehetővé tette azt, hogy a római örökségek rendkívül széles skáláján a polgárok nyilvántartására szolgáló feljegyzések gyakorlata továbbra is fennmaradjon, tovább éljen az állam szervezetében – igaz, ekkor még nem tulajdonítottak neki nagy jelentőséget. Elszórtan, s egységet nélkülöző formában tehát a középkorban is léteztek már az anyakönyvek ősei.²

Az anyakönyvezés bevezetésére legfőképpen az életkor pontos meghatározásának igénye, az életkorhoz fűződő jogi hatások, valamint a vallás meghatározása miatt volt szükség.³ Magyarországon az első komoly szándék az anyakönyvezés bevezetése iránt az 1515-ös veszprémi zsinaton hangzott el. Ennek indítéka pedig nem más volt, mint a házasság megkötésének különféle problémái. A törvényes kor, mely a házasságkötéshez kapcsolódó cselekvőképesség alapját képezte, 1505-re egységesedett, s mind a fiúk, mind a lányok a 12.

¹ Dr. Czeizel Endre: *Családja*. Kossuth, Bp., 1992. 5–8.

² cabrièresi, 1305–1378-ig terjedő anyakönyvek

³ Holub József: Az életkor szerepe középkori jogunkban és az időlátott levelek. In: *Századok*, Bp., Athenaeum, 1921. 212–229.

életévük betöltésével váltak törvényes korúvá.⁴ Az esketéshez „kívánatos” kor azonban egyes vidékeken férfiaknál 14., a nőknél pedig azok 12. életévének betöltésekor jött el. Mindezzel kapcsolatosan a fő probléma az volt, hogy a korban élő átlagember időfogalma másként épült fel, így gyakran megesett, hogy nem tudták az életkorukat pontosan meghatározni. A bediktált életkort a plébános az előtte megjelent pár testi fejlettsége és szellemi érettségük alapján mérlegelte, melynek megállapításában hátrányára volt, hogy ezen tényezők nem minden egyénnél állnak be ugyanabban az időben. Nehezítette a szemrevételezést a házasulandók életkörülményeinek lenyomata: az alultápláltság vagy éppen a fizikai túlterheltség, mely igencsak sokat tud változtatni az ember küllemén. Ezek kiküszöbölésére vezették be előbb a háromszori kihirdetést, melynek során három egymást követő ünnepnapon a plébános bejelentette a közösségnek a pár szándékát, s a házassági akadályok között például az életkor, házassági akarat kérdését érintő észrevételeket is lehetett tenni. Annak érdekében, hogy vissza ne élhessenek ezzel, tanúkkal kellett alátámasztani az állítást; hogy tudniillik, a férfi fiatalabb kell legyen, mint ahány évesnek vallja magát, mert egykorú a felszólaló tanú öccsével.

Házassági akadály továbbá a lelki és testi rokonság, aminek kiszűrésére az anyakönyvezés bevezetése a veszprémi zsinat szerint – mindamellett, hogy pontos adatokkal szolgálna az életkort illetően – igencsak alkalmas volna. A veszprémi zsinat elsőként határozta meg Magyarországon, hogy a plébános egy könyvbe jegyezze be a megkeresztelt gyermeknek, szüleinek és keresztszüleinek nevét, valamint az aktuális dátumot. Mivel a keresztelés ebben a korban általában egybeesett a születésnek a napjával, többnyire nem válik el külön a születési anyakönyv a keresztelésitől, azonban a határozat sejteti a születés rögzítésének szándékát. Az egyházi bíróságok tagjai, valamint a veszprémi kánonjogászok szorgalmazták a születés tényének rögzítését, hiszen hasznukra volt a perek folyamán. Rendelkezett a határozat továbbá arról is, hogy ezt a könyvet a templomban kell tartani, így alakult ki a kezdetben egyesek szerint sekrestyékben vezetett *matricula*, mely a latin ’mater’ (anya) szóból ered, s jegyzéket, anyakönyvet jelent. Magyarországon a ’liber’ szót is használják anyakönyv jelentéssel.⁵

A tridenti zsinat nagy előrelépést jelentett a keresztény közösség nyilvántartását illetően, hiszen IV. Pius pápa kötelezővé tette a matriculák vezetését. Meghatározta, hogy mind a kereszteleseket, mind – újdonságként – a házasságokat is rögzíteni kell.⁶ 1614-ben V. Pál pápa meghatározta mindazt, amit az anyakönyvekben adatként rögzíteni kell, valamint elrendelte,

⁴ Béli Gábor: *Magyar jogtörténet. A tradicionális jog.* Bp.–Pécs, Dialóg Campus, 2000. 52–53., 59.

⁵ Hunyadi László - Ari Ilona - Cseh Géza - Berkes József: *Kis füzetben nagy segítség a családkutatáshoz 1.*, Szolnok, Aba-Novák, 2012. 21–28.

⁶ Szuromi Szabolcs: Egyházi anyakönyvek. In: *Internetes Jogtudományi Enciklopédia* (2020)

hogy az elhunytakról is kell feljegyzéseket vezetni a halotti anyakönyvben. Mindezek rögzítésre kerültek a *Rituale Romanum*ban, a római szertartásoskönyvben. A közösség változásainak követésére V. Pál a *Status Animarium* vezetését is meghatározta a plébánosok számára, mely az egész lakosságot jegyzi háztartásokra bontva a húsvéti áldozás idején. Utóbbi megoldás azért is logikus, mivel a legnagyobb egyházi ünnep során feltehetőleg a teljes közösség jelen van, s ez nagyban megkönnyíti az adminisztrációt.

Ehhez hasonló, háztartásonkénti összeírást némely 19. században íródott magyar anyakönyv is tartalmaz, ami arra enged következtetni, hogy ez a későbbi gyakorlatban is benne maradt. Például a Sopron vármegyebeli Iván esetében, ahol 1870-ben az „Ivánban találtatott” lelkeket írták össze.⁷ Feltételezem, hogy praktikus okai voltak az újkori használatban maradásnak, hiszen az egyházi adó alapját is szolgáltatta, továbbá abban az esetben is hasznos lehetett, mikor új pap került a faluba és jobban meg akarta ismerni a nyáját.

Az 1611-es Nagyszombati zsinat megerősítette az anyakönyvek vezetését, azonban országos viszonylatban az előrelépés 1625-ben történt, amikor Pázmány Péter esztergomi érsek kötelezővé tette a *Rituale Romanum*ot Magyarország egész területén. Mindezen felsorolt és részletezett törekvések ellenére az anyakönyvezés mint rendszeres adminisztráció nagyon lassan és nehezen bontakozott ki. Elsősorban a törökök által el nem foglalt területeken kezdett állandóvá válni. Példálózó jelleggel Kőszegen 1633-ban, Sárváron 1646-ban, Sopronban 1656-ban indult az anyakönyvezés. Ellenben az Alföldön, Magyarország déli vidékein egészen a 18. század közepéig nem vezettek anyakönyveket. Ennek oka többek között a török hódítás volt.⁸

Az elnéptelenedés olyan mértékben érintette Magyarországot egyes területeit, hogy még Mária Terézia és fia, II. József is betelepítéseket szorgalmaztak. Ennek a hullámnak a következtében érkeztek németek többek közt Baranya és Tolna vármegyébe, vagy franciák és spanyolok a Bánátba. A Vas vármegyei Egervölgybe is ennek következtében érkeztek német telepesek 1756-ban, annak ellenére, hogy ezt a megyét kevésbé érintette a népességfogyás az Alföldhöz képest. Mégis, olyannyira szükségessé vált a lakosság pótlása, hogy Egervölgy részére alapítólevelet is írtak, mely egyfajta szerződés lett az uradalom és a telepesek között.⁹

A protestánsok esetében az 1673–74-es üldözést követően az 1681. évi soproni országgyűlés törvényei visszaállították a szabad vallásgyakorlást. Mindezt azzal a korlátozással tették, hogy vármegyénként kijelöltek úgynevezett artikuláris helyeket, ahol a protestánsok

⁷ Iván, római katolikus házassági anyakönyv, 159–186.

⁸ Hunyadi László–Ari Ilona-Cseh Géza–Berkas József: *Kis füzetben nagy segítség a családkutatáshoz 1.*, Szolnok, Aba-Novák, 2012. 22.

⁹ Hajba Sándor: Egervölgy telepítése 1756-ban. In: *Vasi honismereti és helytörténeti közlemények*. Szombathely, 1997. 2. szám, Adattár. 31–36.

templomot, iskolát és paplakot építhettek. A továbbiakban a Carolina resolutio (1731) szabályozta a vallásgyakorlást. Ekkortájt a protestánsok életének 3 fő állomása (keresztelés, házasság, halálozás) is a katolikus anyakönyvekbe volt beírandó, csakúgy, miképpen a vegyes házasságoknál is katolikus pap működött közre. II. József türelmi rendelete után is még fennmaradt a gyermekek esetében az úgynevezett valláskényszer.¹⁰

Midőn az állami szervek számára egyre inkább világossá vált, hogy a személyi állapotokat szükségszerű nyilvántartani az állam működéséhez, az egyházi anyakönyvezést különböző szabályozások alá vonta. 1769-től helytartótanácsi rendeletek, majd miniszteri rendeletek foglalkoznak a kérdéssel. A 19. században egyes konkrét kérdésekhez kapcsolódó törvények is érintették az anyakönyvezés kérdését:

A véderőről szóló 1868: XL. tc., Kötelességei a községelöljáróknak és anyakönyvvezetőknek. 43. § „A községelöljárók és az anyakönyvvezetők az újoncállítási lajstromokhoz tőlük kívántató segédokmányok valódiságáért s előbbieik az előállított egyén személyazonosságáért felelősek; és tartoznak a politikai hatóságoknak az újoncállítás végrehajtására vonatkozó minden nemű hivatalos eljárásaikban segédkezet nyújtani.”

Az 1876. évi XVII. törvénycikk a svájci szövetséggel 1875. évi december 7-én a letelepedések iránt kötött államszerződés becikkelyezéséről VIII. cikke: „[...] az illetékes egyházi és világi tisztviselők kötelesek az egyházi illetőleg polgári anyakönyvekből (registres d'état civil) a hivatalos kivonatokat haladéktalanul és díjmentesen kiállítani [...]”

Mindebből látható, hogy ugyan nem történt meg az anyakönyvezés állami hatáskörbe történő átvétele, azonban a fent tárgyalt törvények közvetlenül szabályozták annak folyamatát.

Az anyakönyvek formai megjelenése több spontán változáson és szándékos módosításon esett át. Kezdetben csak naplószerűen, rövid mondatok formájában jegyezték fel a fontos adatokat. A táblázatos forma a 18–19. század fordulóján jelenik meg, később ez lesz az általánosan használt minta, amelynek a 19. században megjelennek az előre nyomtatott fejlécei, rubrikái is.

A 19. században már rendszeresen, szabályok szerint vezetett anyakönyveket találunk, melyekben annyi adat képződött, hogy 1822-ben bevezették az indexek (mutatók) használatát, melyek összeállítása nem kis terhet rótt a plébánosra. Nagyobb települések esetében, főként a gyakori családnevek miatt előfordul, hogy a mutatót lapozva egy betű akár több tíz oldalt is elfoglal.¹¹ Mind a keresztelések, házasságok (a korban: öszve-esketések), halálozások

¹⁰ Megyeri-Pálffy Zoltán: Anyakönyvezés térben és időben: az állami anyakönyvezés bevezetése és építészeti hatásai a dualizmus korában. In: *Jogtörténeti értekezések* 50. Bp., Gondolat, 2021. 193—204.

¹¹ Sárvár, rk. „Kereszteltek névsora 1646–1890”

anyakönyveihez készült index, azonban különféle okok miatt vannak plébániák, ahol mégsem találkozunk velük. A Visitatio canonicae, avagy a püspöki egyházlátogatások alkalmával az anyakönyvek vezetését is ellenőrizték, ezekről az Egyházlátogatási jegyzőkönyvekből tudhatunk meg többet egy-egy adott plébániáról.

Az 1827. évi XXIII. törvénycikk „az egyházi anyakönyveknek másodpéldányban a törvényhatóságok levéltárába helyezéséről s ott leendő őrzéséről” elrendeli, hogy az anyakönyvekről másodpéldány kell, hogy készüljön, mely a megyei levéltárban őrzendő. Továbbá meghatározza, hogy ennek ellenére ezek csak akkor használhatók, ha az eredeti megsemmisül, használhatatlanná válik, így az anyakönyvi kivonatot továbbra is az illetékes plébániától kell kikérni. Az illetékes törvényhatóság törvényes bizonyossága pedig minden évben átvette a másodpéldányt, aláírta, s a levéltárba bocsátotta.

A katolikus anyakönyveket 1869-ig főként latinul vezették, kivételt képeznek a reformországgyűlések évei, amikor magyarul íródtak a bejegyzések. Ugyancsak „divatos” volt az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc idején is a magyar nyelvet használni.

A protestánsok általában magyarul vezették az anyakönyveket, természetesen kivételekkel, hiszen itt is találkozhatunk latin fejlécekkel, bejegyzésekkel. 1785-ben II. József megszüntette a katolikusok betekintési és felülvizsgálati jogát a protestáns anyakönyvek felett, így ettől fogva önállóan végezheték e tevékenységet.

Több kísérlet is volt, melynek során az állam megpróbálta a felügyelete alá vonni az egyházi anyakönyvezést, azonban ez önmagában nem járt sikerrel. Az anyakönyvek az egyház magántulajdonai voltak, azonban mivel csak ők rendelkeztek a lakosságról nyilvántartással, az a különös helyzet állt elő, hogy közokiratnak minősültek egészen 1895-ig. A közhitelesség kérdését vizsgálva említést kell tenni a hiteles helyekről is. A 19. században a neoabszolutizmus időtartamától eltekintve a közhitelű okiratok kiállítása általánosan is az egyházi testületek feladatai közé tartozott. 1861-től az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok alapján megszűntek a közbírói hivatalok, ellenben a hiteles helyek régi jogaikban megerősítést nyertek. Az 1868. évi LIV. tc. a Polgári törvénykezési rendtartás is fenntartotta utóbbiak tevékenységét, egészen a királyi közbírókról szóló 1874. évi XXXV. törvénycikk hatályba lépéséig, amely a közokiratok szerkesztését már az állam által felügyelt világi szervezetre bízta.¹²

¹² Korsós Delacasse Krisztina: *Vázlatok a modern magyar alkotmány polgári kori történetéhez*. Pécs, 2016. 41–42.

2. A felekezeti anyakönyvek egyéb funkciói

Kutatásaim során akaratlanul is arra a megállapításra jutottam, hogy az egyházi anyakönyvek nem kizárólag a rendeletekben, zsinati határozatokban meghatározott adatok rögzítésére szolgáltak. A matriculák nagyon sok esetben „multifunkciós” jegyzékként működtek. Mindebből nem csupán a közösség életének legfontosabb állomásairól szerezhethünk tudomást, hanem a mindennapokról, s azokról az eseményekről, amelyekről valamiért azt tartották, hogy meghatározó a számukra.

- a) *Demográfiai változások nyomon követése.* Mindamellett, hogy az anyakönyvek szolgáltatták az adatokat az életkorról, családi állapotról, egyfajta statisztikaként szolgált az egyház számára az, mikor a plébános egy-egy év végén összesítette a kereszteleseket, esketéseket és halálozásokat. A keresztelesek esetében találkozhatunk nemek szerinti lebontásban az újszülöttek számáról készült statisztikával, az esketések után gyakran olvashatjuk, abban az évben hány pár fogadott hűséget. A halotti anyakönyvek közt vannak olyanok is, melyekben minden év végén látható, hányan távoztak a közösségből, s hogy miképpen oszlik meg a korosztályok közt. Fontos forrás ez a demográfiai, populáció kutatások során, hiszen eldönthető a kérdés – valóban „tovább éltek-e régen az emberek”, ahogy egyesek feltételezik.
- b) *Terméshozam, aktuális évi élelmiszer-minőség rögzítése.* Szintén gyakran olvashatunk az egyházi anyakönyvek feljegyzései között olyanokat is, melyek egy-egy jégkárt, különösen zord időjárást örökítenek meg, vagy éppen Istennek fejeznek ki végtelen hálát a kiváló termés miatt. Következtethetünk az állatállományt érintő járványokra, de vannak a bibliai csapásokat emlegető eseményeket rögzítő bejegyzések is. Az ilyen esztendőkből megfigyelhető, hogy a keresztelesek és házasságkötések bejegyzéseinek száma megcsappan, a halálozásoké esetleg valamelyest növekszik. Ezen esetekben választ találhatunk arra, miért tartotta a plébános fontosnak feljegyezni az adott eseményt.
- c) *Meteorológiai jelenségek rögzítése.* Az anyakönyvek ezen funkciója némiképp kapcsolódik az előzőhöz, azonban külön funkcióként való felsorolásának jelentősége abban áll, hogy a kor emberének az időjárás alakulása, netalán egy üstökös megjelenése különösen felkeltette a figyelmét. Az égbolt fényei, az égitestek mozgása meghatározták az egyházi mozgó ünnepeket, például a

legfontosabbat: a húsvét napjait.¹³ Az anyakönyvbe történő bejegyzés mellett az épületek szakrális tájolása is segítette e feladat megoldását, például a velemeri „Fények temploma”, ahol mindig az aktuális ünnepnek megfelelő képet világítják meg a nap beáradó sugarai.

Ezen feljegyzéseket a következő idézettel lehet a legkiválóbban illusztrálni: „Martiusnak első napjaiban az égen üstökös tsillag tetszett meg. Ez eleinten nagyobb volt, de napról napra fogyatkozott és végre eltűnt. Láttatott pedig Éjfél után egy órától fogva hajnalig a Göntzöl Szekeréhez közel napkeletre. Nagysága volt 6 gradits, s erre nézve tízszer kisebb volt mit az, amely 1680-ban láttatott.”¹⁴

- d) *Ellenséges hadak vonulásának, az egyháztól elrabolt ingóságoknak feljegyzése.* Ennek jelentősége abban áll, hogy az egyház segítségére voltak később ezek a matriculákba rögzített információk, noha az esetek többségében az ingókat visszaszerezni nem sikerült, az esetleges kártérítési igényekhez fontos adatokat szolgáltatathatott.
- e) *Névképző-névadó funkció.*¹⁵ Az állami anyakönyvekkel szemben az egyházi matriculák vezetése során az adatközlés módja a szóbeli közlés volt. Ennek következtében a kommunikációs csatornák hibái miatt (félrehallás, emlékezetből utólag rögzítés, tájszólás, beszédhibák), számtalan új családnév keletkezett, ezzel létrejött az anyakönyvezés névképző funkciója.¹⁶ Ma is sok olyan esettel találkozhatunk, amikor egy család tisztában van azzal, hogy az anyakönyvben másként szerepel a vezetéckneve, azonban a család más ágaitól való megkülönböztetés céljából megtartják az „elírt” névváltozatot, új családnévet és ágot teremtve ezzel. (Vagdalt – Vagdal – Bagda) Ugyanilyen módon, akár szándékos változtatással tűntek el az előnytelen, furcsa vezetécknevek.¹⁷
- f) *Egyházi filiák változásának követése.* Főként az anyakönyvvezetés kezdeteinél volt jelentősége annak, mikor a lelkész az anyakönyvbe bejegyezte, mely filiák kerültek ki a hatásköréből vagy éppen melyek csatoltattak az ő templomához. Különösen hasznos volt e jegyzet a protestánsoknál, hiszen sokan még ahhoz a plébániához diktálták be az adatokat, ahová a katolikus felülvizsgálat idején tartoztak, így ebben

¹³ Szentpétery Imre: *Oklevéltani naptár*. Bp., 1940. 38–55.

¹⁴ Nemescsó, ev. vegyes anyakönyv, 1742.

¹⁵ Ari Ilona – B. Sipos Gabriella – Kollega Tarsoly István: *Kis füzetben nagy segítség a családkutatáshoz 3.*, Szólnok, Aba-Novák, 2017. 33–37.

¹⁶ Hajdú Mihály: *Családnévek enciklopédiája*. Bp., Tinta, 2010. 7–14.

¹⁷ Megyeri-Pálffy Zoltán: *Név és jog. A névviselés szabályozásának fejlődése Magyarországon*, Bp., Gondolat, 2013. 1–302.

az esetben a lelkész ellenőrizni tudta, nem maradt-e ki hozzá tartozó bejegyzés az immár önálló anyakönyvből. A matricula ezen funkciójának tehát főként praktikus oka volt, s a jegyzet inkább szólt a plébánosnak magának, s nem egy kiszolgáltatandó adatot jelentett.

- g) *A közösség konszenzusából eredő magatartásszabályainak rögzítése.* A felekezeti anyakönyvek bejegyzései között találkozhatunk olyanokkal, amelyek a templomba járás, a templomban való magatartás, a templomkertben illő viselkedéssel kapcsolatos szabályokat fogalmaz meg.

Zsáka településen ekképpen határozták meg a templomi-iskolai magatartásszabályokat:

1. *„Aki a templom kertjében megyen tekézni, játszani, aki ottan a templomra, toronyra hajigál, s a toronyba felmegyen, annak hat vessző adatik.*
2. *Aki szemérmetlenül és tisztességtelenül [viselkedik], vagy pedig más rútat cselekszik, annak hat vessző vagy korbács adatik.*
3. *Aki az utcán nem köszön, veszekedik, birkózik, hajigál, kiabál, téiben pedig iszonkodik¹⁸, az ilyen hat jó vesszővel vagy korbáccsal megverettetik.*
4. *Aki valamilyen kárt téssen az épületekben, ablak, ajtó, szék, asztalokban, azon kívül, hogy a kárnak árát tartozik megadni, meg is verettetik hat vesszővel. Ha pedig az iskolai tanítók árát nem tudják adni a kárnak, az ő fizetéséből hozattassék helyre a kár.*
5. *Senkinek nem szabad kést, villát, acélt, kovát az iskolába bé hozni, akinél ilyenek találatnak, hat vesszővel vagy korbáccsal büntettetik meg.*
6. *Senkinek fürödni menni nem szabad, mert keményen megbüntettetik.*

(...)

Költ a közönséges gyűlésben, Zsáka, Karácsony Hónak 9-én, 1817.

Katona Mihály prédikátor

Szabó János curátor és a presbiterek”¹⁹

- h) *Kontroll-funkció.* Hipotézisem alapjául az szolgál, hogy a születés, házasság, halál tényének bejelentése együtt járt azzal, hogy a plébános előtt személyesen meg kellett jelenni. Némely településen találkozhatunk család-könyvekkel, melyben a pap egy-egy család életét követi nyomon.²⁰ A szoros személyes ismeretség, a megjelenéskori

¹⁸ jégen csúszkálva játszik

¹⁹ Zsáka, ref. vegyes anyakönyv I. köt.

²⁰ Edvi Illés Pál: *Famíliák könyve*, Nemesdömölök, 1831. 1–228.

szemrevételezés, a gyónások során elhangzó információk alapján egy lelkésznek akaratlanul is kialakult egy képe az egyénről, melyet felhasználva számos dologra tudott következtetni. Tudhatta például, hogy jámbor, vagy éppen kriminális személyiség, utóbbi esetében személyes ráhatással akadályozhatta társadalomellenes cselekmények elkövetésére készülő hívőjét. Gondoljunk például csak a Gyimesi vadvirág című népszínműre, melyben a lelkész egy gyilkosságot akadályoz meg azzal, hogy lelki támaszt nyújt és mélyen elbeszélget hívével.²¹ Véleményem szerint hatalmas kontroll funkciója van az anyakönyvekbe beírt jelzőknek (pl.: „furcsás, iszákos, bötsületes”), melyek alapján kezelte nyáját a lelkipásztor. Továbbá egyfajta „gyámkodó”-funkciót is ellátott az egyház ezzel, hiszen figyelemmel kísérte a gyermek életét, fejlődését.

- i) *Jegyzőkönyv-funkció.* Főként a halotti anyakönyvben tűnik fel az a jelenség, hogy amennyiben egy személynek erőszakos vagy különös halála volt, ezt részletesen, jegyzőkönyv-szerűen írja le a megjegyzés rovatba az anyakönyv vezetője. Sok esetben ez szolgáltatja a bűnügyi nyomozások alapját, ugyanis számos olyan bejegyzés van, melyben rögzítik, hogy az illetőt ki kellett hantolni hatósági utasításra vizsgálatok elvégzése céljából.
- j) *Helytörténeti jegyzetek, monográfia funkció.* Főként az első lapokon találkozhatunk a plébánia kialakulását taglaló egyháztörténetekkel, valamint a plébánosok névjegyzékével, kiegészítve a szolgálati idejükkel. Az évek folyása alatt pedig közbeékelődve jelennek meg a különböző eseményeket felvonultató jegyzetek, különös tekintettel a tüzesetekre. Egy-egy tűzvész után az újraépítés szükségyszerűsége az adakozás a károsultak felé. Az iváni anyakönyvben egy táblázatos nyilvántartással és részletes jegyzőkönyvvel találkozhatunk, mely rögzíti, ki, mit, milyen mennyiségben vagy összegben adakozott Iván település számára. Azon túl, hogy lajstromot készít az igazságos elosztáshoz, egyfajta emléket is állít az adakozóknak, akiknek a segítségét viszonzni kell majd egy esetleges fordított helyzetben.²²
- k) *Származásigazolási funkció.* Egyes családnevek felvételénél, illetve a szomorú emlékü zsidó származásigazolások esetében az anyakönyvek szolgáltatják az adatot az egyén származásáról, vallási hovatartozásáról is. Nemesi családok esetében az elveszett armális pótlásához is adatokkal szolgált.

²¹ Géczy István: *A gyimesi vadvirág*. Népszínmű, Bródy József Kiadó, Bp., 1897. 1–54.

²² Iván, rk. esketési anyakönyv, III. kötet, 1889. 196–202.

- l) *Napló-funkció*. Írói vagy művészi vénával rendelkező egyházi személyek esetében egy önreflexió és alkotói lehetőséget biztosítottak az anyakönyvek lapjai. Találkozhatunk a lelkész panaszkodásával, hogy milyen rossz nyája van, mennyire nem fogadják el abban a közösségben, s milyen bűncselekményekkel vádolják őt. Írnak a plébánia kertjében kialakított gyümölcsösről, melynek oltását a bejegyzést író lelkész végezte, s várja munkájának gyümölcsét – s gondol itt a prédikációira is.

3. A szekularizáció testet ölt: az 1894. évi XXXIII. törvénycikk

A hosszú évtizedeken át egyházi hatáskörbe tartozó anyakönyvezést felváltó (vagy inkább kiegészítő, hiszen az egyházi is folyamatos mind a mai napig) állami anyakönyvezés bevezetése és meghonosodása hasonlóan az első fejezetben tárgyalt matriculák ügyéhez – rögzös utakon haladt, lassan és nehézkesen. A protestáns vallások terjedése miatt egyre több vegyes házasság kötöttet, amely miatt sürgetővé vált az anyakönyvezés kérdésének megoldása.

A szekularizáció egyik fő előzménye Csáky Albin vallás- és közoktatásügyi miniszter 1890. évi ún. elkeresztelési rendelete volt. A protestáns egyházak 1793 óta igyekeztek érvényt szerezni annak, hogy a vegyes házasságból született gyermekek nemük szerint kövessék szüleik vallását. Az 1868. évi LIII. törvénycikk 12. §-a ennek eleget tesz, s ez képezi Csáky Albin rendeletének alapját. A rendelet szerint a keresztelest bármely felekezet lelkésze végezheti. Ha a keresztelest gyermek nem a keresztelező felekezetéhez tartozik, akkor a lelkész köteles az illetékes lelkésszel 8 napon belül tudatni, valamint a keresztelest tényét az általa vezetett anyakönyvben rögzíteni. Mindezekhez büntető szankciót is fűzött Csáky.²³

Az 1890-es évek szekularizációra irányuló folyamatai európai szinten megkésettnek számítanak, hiszen Franciaországban 1792-ben már született törvény állami anyakönyvezésről, mely később a Code Civilbe került beépítésre. Ezt követte Anglia 1836-ban, Spanyolország 1870-ben, vagy Németország 1875-ben.²⁴

Habár a szekularizáció későn indult meg, az 1827. évi XXIII. tc. tulajdonképpen már beleszól az egyházi anyakönyvek vezetésébe azzal, hogy másodpéldányt lesznek kötelesek kiállítani az állam részére. Mindezek által, a törvény a levéltárnak már feladatot ad az őrzéssel, továbbá azzal, hogy az esetleges adatváltozásokat nyomon követve módosítsák a másodpéldány bejegyzéseit. Ebből a gyakorlatból nő majd ki az „utólagos bejegyzések” vezetése az állami anyakönyvekben.

²³ Herger Csabáné: Tradíció vagy modernizálás? In: *JURA*, Pécs, 2005/1., 79–94.

²⁴ Kárpáti Orsolya: A papíralapú állami anyakönyvezés története Magyarországon. In: *Pro publico bono - Magyar közigazgatás*. 2018/4, 56–75.

Ugyancsak beleszól az egyház gyakorlatába „a magyar nyelvről szóló 1840. évi VI. törvénycikk, melynek 7. §-a elrendeli a matriculák magyar nyelven történő vezetését.

Heves viták dúltak az anyakönyvezés kérdésével kapcsolatosan, a tetőpont az 1890-es évek elején következett be. A törvényjavaslattal²⁵ kapcsolatosan elutasító volt a Vatikán, s a magyar egyházi vezetés, sőt, még maga Ferenc József is. A viták során több különböző intenzitású nézőpont ütközött. Gróf Szapáry István így vélekedett a kérdésről: „Nagyméltóságú elnök úr! Méltóságos főrendek! Az állami anyakönyveknek ily alakban való behozatala nézetem szerint nem egyéb, mint bosszúpolitika szüleménye az egyházak ellen első sorban és a jelenlegi társadalmi rend ellen másodsorban. Én már, méltóságos főrendek, sokat fordultam meg Magyarország legkülönbözőbb vidékein, de sehol földműveléssel foglalkozók, sem zsellérek, sem iparosok nem is álmodtak erről és sokkal vallásosabb a nép semhogy egyházát és egyházzolgáit degradálni és az anyakönyvek vezetésétől megfosztani akarná (...)”²⁶

A legjelentősebb előrelépésre az állami anyakönyvekről szóló 1894. évi XXXIII. törvénycikk megalkotásával került sor. A törvényhez Hieronymi Károly magyar királyi belügyminiszter 1893. április hó 24-én írta meg indokolását Budapesten.²⁷

Általános indokolás. A törvény indokolásának első bekezdése világossá teszi az olvasó számára, hogy amint a miniszterelnök azt az országgyűlésen is kifejtette, a kormány politikai programjának egyik célja az állami anyakönyvezés bevezetése, melynek eleget téve tárgyalásra terjesztik elő e törvényjavaslatot. A kormány úgy vélte, hogy ezen feladat természeténél fogva és lényegéből eredően is az állam tevékenységi körébe kell, hogy tartozzon.

Arra a kérdésre, hogy a kormány miért éppen ekkor nyújtotta be ezen törvényjavaslatot tárgyalásra, az indokolásból azt tudhatjuk meg, hogy egyes felekezetek vezetői megtagadták az államnak való engedelmességet, melynek következtében sürgetővé vált e mindenképpen bekövetkező reform véghezvitele.

A születési-, házassági-, valamint a halotti anyakönyvek külön-külön való vezetése azért fontos kérdés, mert mint az indokolásból megtudható: ezekhez a fordulópontokhoz tartoznak az ember személyiségi jogai és kötelezettségei. Az öröklési jogi viszonyok biztos alapját képező adatbázis folytonos és megbízható vezetése ezért állami feladat.

A törvény indokolása az olvasó tudtára adja, hogy az emberek együttélése során felmerülő problémák és feladatok rendezése érdekében az állam a főhatalom gyakorlása

²⁵ Képviselőházi irományok (a továbbiakban: KI.), *Törvényjavaslat, az állami anyakönyvekről.* 1892. X. köt. 349–285.

²⁶ Főrendiházi napló (a továbbiakban: FN.), 1892. IV. köt. 134.

²⁷ Főrendiházi irományok (a továbbiakban: FI.), 1892. X. köt. 316–332.

szempontjából rászorul e nyilvántartás vezetésére, hogy az állampolgárok ezen kérdéseiben megfelelőképpen legyen képes eljárni. Mindezen nyilvántartások képezik továbbá a közigazgatás alapjait is. A hadkötelesség, iskolakötelezettség, népességváltozás megállapítására szüksége van az államnak, hogy naprakész információval rendelkezzen ezekkel a tényekkel kapcsolatosan.

A törvény indokolása szerint az egyházi anyakönyvek kezdeti funkciója az volt, hogy bizonyítsa a vallásfelekezethez tartozást, hiszen az anyakönyvezés nálunk főként az egyházszakadás után indult meg.

A magyar állam a középkortól kezdődően egyes felekezetekre bízott állami teendőket, melyek közül ennek kapcsán most arról gondoskodik, hogy saját apparátusának kihasználásával abszolválja ezeket a feladatokat.

A felekezeti anyakönyvek rendszerének megszüntetése azért vált szükségessé, mivel az nem felelt meg a személyi állapot nyilvántartására, s a hiányok pótlása olyan mértékű állami beavatkozást tett volna szükségessé, amely viszályokat szült volna az egyes felekezetekkel.

Míg az egyházi anyakönyvi kerületek a hívők számának figyelembevételével alakultak ki, addig az állami során a polgári lakosság egészére tekintettel alakították ki az anyakönyvi kerületeket, mely lehetővé teszi az állampolgár számára, hogy a lehető legkevesebbet kelljen utaznia egy bejelentés megtétele céljából.

Mivel a felekezeti anyakönyvek sokfélék, s jóval több van belőlük a vallási megosztottság miatt, addig az állami anyakönyvezés lehetővé teszi, hogy több vallási felekezethez tartozó egyazon könyvben legyen nyilvántartva. Egyes sűrűn lakott területeken feleslegesen megosztott egyházi anyakönyvi kerületek vannak, míg a ritkább népsűrűségű területeken az állampolgár nehézkesen talál lelkészt – egyházi anyakönyvvezetőt – a bejelentés megtételére. Többek között ezt a problémát kívánja orvosolni az új rendszer.

Akadály a továbbá a személyi állapotok tükrének, hogy a bejegyzések tárgyát nem a személyi alapállapotok képezik, hanem azok az események, melyekhez az egyház valamely egyházi szertartást kapcsol (keresztelés, esketés, temetés). Ezeket pedig további állami rendelkezésekkel befolyásolni nem lehet és nem is szabad.

Probléma továbbá a felekezeti anyakönyvezéssel, hogy nem mindenki veti alá magát ugyanazon egyházi szertartásoknak, így egyesek kimaradnának a nyilvántartásból – hiszen olyan rendelkezést tenni nem lehet, mely az ezeknek való alávetésre kötelezne minden állampolgárt.

Az anyakönyvezés kérdését érinti az a tény is, hogy egyre több, nem bevett vallási felekezethez tartozó személy is van Magyarországon, akik egyháza nem rendelkezik

jogosítványokkal anyakönyvek vezetésére, így az ő számukra kérdéses maradna ezen nyilvántartás megoldása.

A jogalkotó azért döntött az egyféle, állami anyakönyvek bevezetése mellett, mert a vallási sokszínűség miatt így is számos anyakönyv létezik, melyet nem tovább szaporítani, hanem egységesíteni szeretne.

További oka a jelenlegi rendszer „felborításának” az, hogy eltérő az egyházi közegek műveltségi foka, valamint az ellenőrzés is különböző szervek között van megosztva. Az évi újoncok alkalmával már többször is volt probléma, hogy a nyugdíjképes egyének anyakönyvi lapjait ki kellett igazítani azok pontatlansága miatt. Ekképpen tehát az állam saját ügyének intézése közben akaratlanul is beleavatkozik az egyház belügyeibe, melynek egyedüli megoldása az állam és az egyház ügyeinek különválasztása.

A kormány fenntartja magának a jogot arra, hogy az ország adottságaihoz viszonyítva ezen új rendszert eltérő gyorsasággal léptesse életbe egyes területeken.

[Az 1894. évi XXXIII. törvény párhuzamos vizsgálata a törvényjavaslat indokolásával, s az országgyűlési vitákkal²⁸](#)

[Általános elvek és szabályok](#)

[Az anyakönyv elvei](#)

Az első és legfontosabb alapelvnek tekintendő az anyakönyv közhitelessége. Ennek körében a törvény általános rendelkezéseket tartalmazó első részének első szakasza jelenti ki a legfontosabb előírást: a születések, házasságok és halálesetek közhiteľű nyilvántartására és tanúsítására csak az állami anyakönyvek szolgálnak. A további általános rendelkezések fogalmazzák meg az anyakönyvek vezetésének pontos gyakorlatát és körülményeit. Mint az indokolásból megtudjuk, a köznyelvben a „polgári anyakönyv” elnevezés kezdett meghonosodni, aminek mellőzésével a törvény kizárólag az „állami anyakönyvek” kifejezést használja; utalva arra, hogy ezentűl csakis az állam vezeti és felügyeli azokat. Az anyakönyvi kerületek és ezek székhelyeinek kijelölése az anyakönyvek vezetésének helyéhez igazodik, mivel témájából eredően helyhez kötött feladat.

A közhitelesség jelentése, hogy a törvény értelmében az anyakönyvekben foglalt adatok bizonyító erejűek mindaddig, míg hamisítás, a bejegyzés téves volta, vagy a bejelentések

²⁸ E fejezet – mivel megállapításai, adatai a törvény rendelkezésein és a javaslat miniszteri indokolásán alapulnak –konkrét hivatkozást csak ettől eltérő források vagy idézetek esetén tartalmaz. Indokolás: KI. 1892/96. X. köt. 306–322.

helytelensége nincs bizonyítva. Ugyanilyen bizonyító erővel rendelkezik az anyakönyvi kivonat is, amit az anyakönyvvezető az első- és másodpéldánnyal megegyezően állít ki, és aláírásával, valamint pecsétjével lát el.

Az előbbiekből fakad az az elv, hogy feladatai tekintetében *az anyakönyvvezető közhivatalnok*. Hieronymi Károly szerint ez ismétlése a büntetőtörvénynek (1878:V. tc. 397. §), továbbá ezen elvnek szükségszerű következménye az, hogy az anyakönyvvezető és az anyakönyvvezető-helyettes is köteles esküt (vagy ünnepélyes fogadalmat) tenni a főispán kezébe. Alátámasztja továbbá mindezeket, hogy a törvény e hivatalnok feletti állami felügyelet (később részletezendő) kérdéseit is tisztázza.

A következő lényegi alaptétel a *nyilvánosság és hozzáférhetőség*. Az anyakönyvvezető felügyelete mellett mindenki jogosult az anyakönyvbe betekinteni, még hozzá díjtanul. Amennyiben az érdekeltek igazolhatóan szegények, vagy ha közérdek áll fenn, az anyakönyvi kivonatokat is díjmentesen állítják ki.

A születési anyakönyvi bejegyzés *tartalmának az az irányelve*, hogy minden olyan adatot tartalmaznia kell, melyek a személyazonosság pontos meghatározásához szükségesek vagy a közösség szempontjából számottevőek.

Az anyakönyvi kerületek

Az anyakönyvek vezetése az erre a célra létrehozott, a közigazgatási kerületektől némileg eltérő kerületek székhelyén kell, hogy történjen. Ezen anyakönyvi kerületeket, azok nevét és székhelyét, valamint a szükséges változtatásokat a belügyminiszter állapítja meg. Különböző törvényhatóságok területén fekvő községek vagy csatolt puszták egy anyakönyvi kerületbe rendszerint nem csoportosíthatók, azonban a belügyminiszternek joga van ettől eltérően határozni. Mindezen kerületeket nem lehet a törvényben rögzíteni, pontosan ama területi sajátosságok miatt, melyeket hazánk a lakosság tekintetében mutat. Ezek beosztásáról ezért csak a belügyminiszter tud dönteni: hiszen a sajátosságokat az ő hivatala ismeri a leginkább.²⁹

Az anyakönyvi kerületekről úgy határozott a belügyminiszter, hogy a törvényhatósági joggal felruházott városok, Budapest kivételével, valamint a rendezett tanácsal bíró városok külön-külön egy-egy anyakönyvi kerületet képeznek. Szerinte nem szükséges a városokat több anyakönyvi kerületre felosztani, mert az anyakönyvek egy helyen történő vezetése sokkal praktikusabb, s a polgárok által a megközelítés is egyszerűbb. Amiatt is fenntartja ezt az

²⁹ A m. kir. belügyminiszternek 9.500. szám alatti körrendelete, MRT. 1895. 33–39.

álláspontot, mert úgy véli, azok adatai, akik munkájukból adódóan sokat költöznek, nehezen lennének összeszedhetőek, ha sok elszórt területben kellene keresni azokat.

A rendezett tanácsú városok és nagyközségek is külön anyakönyvi kerületek lesznek, mert a nagyközség önállóan képes az adminisztratív feladatok ellátására, így az anyakönyvvezetésre is képes lesz.

A kisközségeknek anyakönyvi kerületekbe csoportosítása során megközelítőleg 3000 lakosra jut egy kerület.

Az anyakönyvvezető személye és az anyakönyvvezető-helyettes

Anyakönyvvezetőként való alkalmazásra elsősorban a városi és községi tisztviselők a legalkalmasabbak, mivel ahol hivatali feladataikat ellátják, egyúttal az anyakönyvek vezetésének is eleget tehetnek, ami nem utolsó sorban állami érdek is, hiszen ez a legköltséghatékonyabb felállás. Azokon a területeken, ahol a megnevezett tisztségviselők valamilyen okból nem nevezhetők ki anyakönyvvezetővé, vagy az adott régióban alkalmas tisztviselők egyáltalán nincsenek, a községi és állami tanítók pályázhatnak az anyakönyvvezetői, vagy anyakönyvvezető-helyettesi tisztségre, nem más miatt, mint a műveltségük, intelligenciájuk alapján.

Mindenekelőtt alkalmasnak találja a jogalkotó Budapesten a kerületi előjáróságok tagjait, városokban a jegyzői kar valamelyik tagját. Rendezett tanácsú városokban a polgármestert, egyéb helyeken pedig a főszolgabíró.

Abban az esetben, ha nem állami közegből, hanem a társadalom soraiból kerül ki az anyakönyvvezető, a közigazgatási bizottságnak lenne joga a személyi kérdésekhez hozzászólnia. Hieronymi Károly így ír az alkalmasnak tartott személyekről: „A hivatali elem sorából azokat, kik helyi ismereteiknél, valamint működésük helyén élvezett tekintélyüknél fogva az anyakönyvvezetői tiszttel vitelére legalkalmasabbaknak ígérkeznek, nevezetesen a főszolgabíró, szolgabíró és a községi előjárókat, az anyakönyvvezetői tiszttel való megbízásuk esetére, annak elfogadására egyenesen kötelezendőknek tartom. Szükséges ez az intézkedés azon, már hangoztatott szemponton kívül, hogy a felsorolt tisztviselők első sorban alkalmasok az anyakönyvek vezetésére, azért is, mert ezen biztosíték nélkül előfordulhatna az is, hogy egyes vidéken csak nehezen lehetne alkalmas anyakönyvvezetőkre szert tenni.”³¹ Az állami anyakönyvvezést megelőző idők lenyomata tükröződik a belügyminiszter személyzetéhez való hozzáállásán: érezhetően a megbízhatóságot tartja a leginkább hangsúlyosnak, ami az egyház részéről tanúsított ellenállás következménye. Az anyakönyvvezetőt, valamint a

³¹ FI., 1892. X. köt. 324.

házasságkötéseknél közreműködő anyakönyvvezetőt a belügyminiszter nevezi ki, ez azonban az illetékes közigazgatási bizottság előzetes meghallgatásával kell, hogy történjen. A megbízás visszavonható a miniszter által: kisebb fokú hanyagság, rendetlenség, erkölcsi megbízhatatlanság vagy szervezeti változás esetén. Anyakönyvvezetővé indokolt esetekben a belügyminiszter kinevezhet olyan személyt is, aki magyar állampolgár, legalább 24 éves, nem áll gondnokság vagy csőd alatt és kiskorúsága nincs meghosszabbítva. Aki gimnáziumot, reáltanodát, elemi hat osztályt, katonai tanfolyamot, kereskedelmi iskolát, vagy tanítói képzést végzett. Továbbá elvárás a büntetlen előélet. A hatodik szakasz nyomatékosítja, hogy anyakönyvvezetőkül csak a műveltség magas színvonalán álló egyének alkalmazhatók, mivel ez alapvető feltétele a nyilvántartás értelmezésének és megbízható vezetésének.

A belügyminiszter felállíthat külön hivatalokat, kinevezhet segédszemélyzetet hozzá. Lelkész vagy rabbi a szekularizáció jegyében nem nevezhető ki sem anyakönyvvezetőnek, sem helyettesnek. A belügyminiszter indokolása során e sorokban azt fejt ki, hogy azt az intézkedést, miszerint egyházi lelkész nem lehet anyakönyvvezető, nem retorzióknak szánták, hanem csupán alapos megfontolásból jutottak arra az eredményre, hogy egészen egyszerűen nem lenne praktikus. A lelkészek egyházi anyakönyveket is vezetnek, így e két nyilvántartás esetlegesen összekeveredne, avagy a megbízhatóság látná kárát a funkciók összezavarodása következtében.

Abban az esetben, ha az anyakönyvvezető és a helyettese, vagy helyettesei is akadályozva vannak, akkor a főispán valamely szomszédos anyakönyvi kerületből jelöl ki ideiglenes anyakönyvvezetőt a feladatok ellátására. Annak érdekében, hogy az anyakönyvek vezetésében ne állhasson elő semmilyen probléma, a törvény az anyakönyvvezető és a helyettes egyidejű akadályoztatása vagy hiánya esetére is megállapít szabályokat. A helyettes anyakönyvvezető továbbá köteles a helyszínre utazni, tehát nem viheti magával az anyakönyvet a saját kerületébe. Az anyakönyvvezető a saját személyére, házastársára, gyermekeire vagy szüleire vonatkozó anyakönyvvezetői teendőket maga nem végezheti. Az anyakönyvvezetők részére a belügyminiszter tiszteletdíjat állapíthat meg az államkincstár terhére. Mivel az anyakönyvek vezetése állami ügy és érdek, ezért magától értetődő, hogy az azzal kapcsolatosan előálló költségeket az államkincstárnak kell állnia. Ennek meghatározásakor figyelembe kell vennie a kivonatok után járó díjak nagyságát és az esetleges főhivatallal járó javadalmak mennyiségét.

Az anyakönyvvezető mint közhivatalnok felelős a hatáskörébe tartozó teendők pontos, szabályszerű és a törvénynek megfelelő teljesítésért. A felügyeleti jogot felette Budapest székesfővárosban és a törvényhatósági joggal felruházott városokban a közvetlenül a

polgármester, felsőbb fokon a belügyminiszter gyakorolja. A törvény végrehajtására és az anyakönyvek vezetésére vonatkozó utasításokat a belügyminiszter, a házasságkötésnél való közreműködés és a házassági anyakönyvek ügyében az igazságügyminiszter adja ki. Az igazságügyminiszter továbbá felhatalmazást kap arra, hogy mindezeket az eljárásokat megvizsgálhatja, akár kiküldöttjei által is.

Rendezett tanácsú városokban, az esetben is, ha más községgel együtt képeznek egy anyakönyvi kerületet, a polgármester, másodfokon az alispán és harmadfokon a belügyminiszter gyakorol felügyeleti jogot. Ha a polgármester az anyakönyvvezető, akkor közvetlenül az alispán, ezenfelül pedig a belügyminiszter élhet e jogával. Nagy- és kisközségekben közvetlenül az anyakönyvi kerület székhelyén illetékes járási főszolgabíró, másodfokon az alispán, harmadfokon a belügyminiszter rendelkezik e jogosultsággal.

A felügyelő az anyakönyvvezetővel és helyettessel szemben hanyagság, rendetlenség esetében az illető meghallgatásával, azonban fellebbezés kizárásával 20 koronáig terjedhető bírságot szabhat ki. A felügyelet ellátására a belügyminiszter nevezhet ki felügyelőt, mely esetben a törvényhatóság első tisztviselőjét megillető jog a felügyelőre száll át.

Az állami, törvényhatósági vagy községi hivatali kötelékben is álló anyakönyvvezetők, a főhivatalukra nézve irányadó fegyelmi szabályok rendelkezései alá esnek. Akik ilyen hivatali kötelékben nem állnak, fegyelmi tekintetben az „1886. évi XXIII. törvénycikk a közigazgatási tisztviselők, a segéd- és kezelő személyzet tagjai elleni fegyelmi eljárásról” az irányadó.

Anyakönyvvezető-helyettesi tisztséget valamely városi tisztviselő, illetőleg a segédjegyző, a főszolgabíró mellett pedig a szolgabíró tölthet be a fentebb említett praktikussági és gazdasági okokból.

Minden kerületben egy anyakönyvvezető és általában egy, szükség szerint esetlegesen több anyakönyvvezető-helyettes alkalmazható. A helyettes vagy helyettesek csak abban az esetben járhatnak el, ha az anyakönyvvezető akadályoztatva van munkájában, s ebben az esetben is saját nevében és saját felelősségére járhat el. Mindazonáltal, az anyakönyvvezetőt érintő rendelkezések a helyettesekre is vonatkoznak. A belügyminiszter több szomszédos anyakönyvi kerületre nézve a házassági anyakönyv vezetésével és a házasságkötésnél való közreműködéssel e kerületek anyakönyvvezetői közül egyet bízhat meg, mely esetben a házassági jogról szóló törvény alkalmazásánál egy kerületet képeznek.³² Mivel az anyakönyvek tárgyaúl szolgáló bejegyzések alapjai olyan események, melyek kiszámíthatatlanok, az

³² Márkus Dezső: *A házassági jog és az anyakönyvi törvény kézikönyve*. Bp., 1895. 237–238.

anyakönyvvezetői tisztség folyamatos naprakészséget és állandó szolgálatot igényel. Ennek biztosítása miatt van szükség az állandó helyettesek kinevezésére is.

Abban a ritka esetben, ha az eddig felsorolt személyek egyike sem áll rendelkezésre, más, kívülálló független személy is kinevezhető, „kellő képzettségének tanúsítása mellett”.

Míg az anyakönyvvezetők díjazásban részesültek, az anyakönyvvezető-helyettesek esetében a jogalkotó úgy gondolta, hogy mivel igen csekély az a munka, amit alkalmanként szolgáltatnak, így általánosságban díjtalanul is kötelesek e teendőket elvégezni. Fenntartja azonban, hogy különös esetekben, ahol az anyakönyvvezető gyakran van akadályoztatva, sokat kell utaznia, azon területeken valamiféle díjazásban részesítené az átlagosnál többet szolgáló helyettest.

Speciális, a törvény különös részében foglalt szabályként kell megemlíteni, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia diplomatája a kormánytól felhatalmazást kaphat arra, hogy külföldön, a saját kerületében magyar állampolgár születésére, házasságára, halálozására tekintettel anyakönyvvezetőként járhatson el.

Az anyakönyvek tartalma

A törvény 22. §-a rendelkezik arról, hogy a bejegyzésnek mely adatokat kell tartalmaznia: a bejegyzés helyét és idejét, a megjelentek megjelölését, az anyakönyvvezető megjegyzését arról, hogy mily módon győződött meg a megjelentek személyazonosságáról.

Az anyakönyvben szerepelnie kell annak a megjegyzésnek, hogy a bediktáltak alapján kitöltött bejegyzést felolvasták a bejelentőnek, s azt ő rendben lévőnek találta. Tartalmaznia kell a bejegyzésnek a megjelentek aláírását s ha írni nem tudnak vagy nem képesek, kézjegyüket, vagy az okot, a mely miatt nem ők írták alá. Végül az anyakönyvvezető aláírását sem szabad kihagyni a hitelesítés során.

Az írásbeli bejelentés, jegyzőkönyv, hivatalos közlés vagy hatósági meghagyás alapján történő bejegyzésnek tartalmaznia kell: a bejegyzés helyét, idejét, a bejegyzés alapját képező iratra való hivatkozást, és az eljáró anyakönyvvezető aláírását.

Az anyakönyvvezető köteles a bejelentés helyességéről meggyőződni, s a bejegyzés keletkezésének napján hiteles másolatként a másodpéldányban is bejegyezni ugyanazon, az első példányban rögzített adatokat.

A bejelentés elmulasztásához a törvény szankciókat is fűz. Ha a megállapított határidőn belül a bejelentésre köteles személy nem tesz eleget a törvény rendelkezésének, kihágást követ el, 600 koronáig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő. Az anyakönyvek alapját képező bejegyzések pontossága alapvetően megkövetelhető; mivel aki kötelességének nem tesz eleget, harmadik személyek jogait sérti. A közérdek tekintetéből az a lényeges, hogy a bejelentés

megtörténjen. Az, hogy a kihágásokat a királyi járásbírók vizsgálják, nagyobb megnyugvást kelt a belügyminiszter álláspontja szerint, így indokolásában erre hivatkozik. Az anyakönyvvezető feljelentést tehet, így a felügyelő hatóság a kötelezetteket 20 koronát meg nem haladó pénzbírság kiszabásával kötelezettségük teljesítésére kényszerítheti. Határozata ellen felsőbb hatósághoz lehet fellebbezni, a másodfokú határozat elleni fellebbezésnek azonban nincs helye.

Az a bejelentő, aki tisztában van azzal, hogy valótlan adatot közöl, vagy valótlan bejelentést tesz, szintén kihágást követ el, melynek során ugyancsak legfeljebb 600 korona pénzbüntetéssel sújtható. Aki más családi és utónevet visel, mint amely az anyakönyv hitelesített bejegyzésében szerepel, 200 koronáig terjedő pénzbírsággal büntetendő.

A törvény rendelkezése szerint a kiszabott pénzbírságok a község szegényalapjába folynak be. Amennyiben az anyakönyvi kerület több községből áll, az összeg azt a községet illeti, ahol a bejelentéssel kapcsolatos mulasztás történt. A kihágások elbírálása a királyi járásbírók hatáskörébe tartozik. Az ebből esetlegesen fakadó utólagos bejegyzés szükségessége tekintetében a bíróság a felügyelő bizottsággal közli a kinyomozott tényállást, majd utóbbi a bejegyzés kiigazítását fogatosítja.

Az anyakönyvezés szabályai

Minden születés és haláleset annál az anyakönyvvezetőnél jelentendő be és ott tartandó nyilván, akinek a kerületében előfordult. Hajón vagy vasúton történő születés vagy haláleset a kiszállás vagy a kiszállítás helyén illetékes anyakönyvvezetőnél jelentendő be. A törvény elrendeli továbbá, hogy a három hónapon túl terjedő késedelemmel történő bejelentés esetén az illetékes felügyelő hatóságot kell értesíteni, aki a nyomozásról dönt. A nyomozás költségeit az köteles viselni, aki a bejelentéssel késedelembe esett, behajthatatlanság esetén azonban az államra száll e teher. Ha az anyakönyvvezető valamely hivatalos cselekményt megtagad, vagy a bejegyzést nem a felek kívánsága szerint teljesíti, a felügyelő hatóságnál tehetnek panaszt, fellebbezni a királyi járásbíróhoz lehet. Az, aki a bejegyzést észrevétel nélkül aláírta, utóbb csak kiigazítást kérhet. A bírósági eljárást az igazságügyi miniszter szabályozza.

Főszabály szerint a magyar állampolgárok anyakönyvileg rögzítendő három életeseeményét, ha azok külföldön történtek, a hazai anyakönyvekbe is be kell jegyezni.

Minden anyakönyvvezető köteles külön születési, házassági és halálozási anyakönyvet vezetni, melyek lapszámokkal vannak ellátva, zsinórral vannak átfűzve. A zsinór végén a törvényhatóság első tisztviselőjének hitelesítésével; pecsétjét kell elhelyezni. Az anyakönyvet az állam nyelvén: magyarul köteles vezetni, méghozzá két példányban. Mind a három típushoz

külön betűrendes tartalomjegyzéket kell készíteni, s minden tíz évről kell szerkeszteni egyet. (Ilyen „indexek” már az egyházi matriculák esetében is léteztek.)

A belügyminiszter indoklásában kifejti, hogy az anyakönyvezés állami voltát az azt vezető tisztviselő hivatalos pecsétjén is fel kell tüntetni. Az anyakönyvvezető által használt pecsét az ország címerének formájával legyen ellátva – szól a törvény, a köriratban pedig az anyakönyvi kerület megnevezése kell, hogy szerepeljen.

A törvény meghatározza a bejegyzések pontos vezetésének szabályait is. A bejegyzés az anyakönyv első példányába folyó szám alatt, rövidítések alkalmazása nélkül kerül be, a számokat betűkkel is ki kell írni. Azokat a helyeket, amelyeket nem töltöttek ki, vonalakkal kell kihúzni. Az aláírás előtt helyesbítések tehetők, azok a lap szélére jegyzendők és külön aláírandók. A helyesbítés során nem szabad a már beírt bejegyzést kivakarni, törölni, felülírni, közé ékelni. Az utólagos bejegyzések szintén a lap szélére jegyzendők, amelyek valamely születés, halál vagy házasság alapbejegyzésére vonatkoznak. Az anyakönyvek formai követelményeivel kapcsolatban a belügyminiszter a következő hozzászólást fűzte: „Az anyakönyvi bejegyzések miként eszközlése tárgyában egyébként az anyakönyvvezetőket részletes utasításokkal fogom ellátni. Kellő gondossággal elkészített űrlapokat fogok rendelkezésükre bocsátani, úgy, hogy az anyakönyvvezető írásos munkája nagyjából csak az űrlapok kitöltésében fog állni. Azon kívül a gyakorlati életben előforduló minden eset elintézésére irománymintákat fogok kidolgoztatni, úgy, hogy az anyakönyvvezető szellemi teendője főleg abból fog állni, hogy megítélje, az eléje került konkrét eset az irománymintákban készen, kidolgozatban rendelkezésére bocsátott melyik esettel egyezik.”

A törvény második részének negyedik fejezete két szakaszban rendelkezik a szabályszerűen lezárt és hitelesített anyakönyvi bejegyzés módosításáról. A belügyminiszter szerint a bejegyzés az aláírással „perfektté” válik, így szükségszerű, hogy azután lehetőleg ne bolygassák, kizárólag a téves vagy hibás bejegyzéseket. A kiigazítás bírói utasítást követően történik, s maga az eljárás kérelemre indul, vagy hivatalból indítják. A kiigazítás ebben az esetben a lap szélére vezetendő fel. A félnek a felügyelő hatóságnál kell kérni a kiigazítást, mely, ha szükségesnek találja, tárgyalást rendel el. Az érdekelt feleket beidézés után meghallgatja. Az iratokat a járásbíróshoz teszik át, majd az hozza döntést a kiigazításról. Újabb tárgyalásra vagy perre is sor kerülhet. Főszabály szerint az anyakönyvvezető minden év végén lezárja a két példányban vezetett anyakönyvet, bejegyzésében pontosan rögzíti, összesen hány bejegyzést tartalmaz a lezárt év. Mindezek után, átvizsgálás céljából következő év január 15. napjáig elküldi a rögzített felülvizsgálati szervnek. Amennyiben rendben találják azt, az alispán vagy törvényhatósági joggal felruházott város polgármestere a törvényhatóság

levéltárába utalja a másodpéldányt megőrzés céljából. E rendelkezésvoltaképpen az 1827. évi XXIII. törvénycikk intézkedésének átvétele. Az első példányt továbbra is az anyakönyvvezető őrzi. Abban az esetben, ha az első példányban a beszolgáltatás után mégis történne változás, azt az anyakönyvvezető jelzi az alispánnak, vagy a polgármesternek, akik kötelesek gondoskodni arról, hogy a levéltárban őrzött másodpéldányban is hiteles másolatként bejegyzésre kerüljön az úgynevezett utólagos bejegyzés.

Az anyakönyvezésre felhatalmazást kapott diplomata is köteles a másodpéldányokat minden év végén megküldeni a belügyminiszternek.

Mivel az anyakönyvek adattartalmára feltétlenül szükség van, fennmaradásának biztosítéka, hogy több példány áll rendelkezésre arra az esetre, ha valamelyik sérülne. A belügyminiszter megemlékezik egy párizsi esetről is, melynek során mind a két anyakönyvi példány megsemmisült. Ennek következtében kerültek bele a törvénybe az adatok rekonstruálásáról szóló rendelkezések, azonban a leginkább kívánatos az adatvesztés elkerülése. Az eljárás részleteit azonban rendeletekben kívánja majd meghatározni a miniszter.³³ Amennyiben a két példány közül valamelyikben hiányosság keletkezik vagy teljesen megsemmisül, akkor a másik példány adatait felhasználva kell pótolni azokat, melyet aztán az illetékes törvényhatóság első tisztviselőjének kell hitelesíteni. Abban az esetben, amikor mindkét példány megsemmisül vagy használhatatlanná válik, egy bizottság áll fel az adatok kinyomozására. E bizottság anyakönyvvezetőből és a községi előjáróság tagjaiból áll, a folyamat pedig a közvetlen felügyelő hatóság elnöklete alatt zajlik. A kinyomozott adatokból újból összeállítják az anyakönyvet, s egy hónapig közszemlére teszik ki. Ekkor észrevételeket lehet tenni, s amennyiben erre nem kerül sor, a felügyelő hatóság hitelesíti az anyakönyvet. Amennyiben helyesbítésre szorul, a királyi járásbíró elbírálás után lezárja és hitelesíti.

Az anyakönyvből lehet kérni hiteles kivonatot, amelyet kizárólag az anyakönyvvezető állíthat ki, s ennek szó szerint kell tartalmaznia a kikért bejegyzést, minden kiegészítéssel vagy helyesbítéssel együtt. Amennyiben azonban az első példány használhatatlanná válik, akkor kivételesen a másodpéldányból a törvényhatósági levéltárnok állíthatja ki a kivonatot.

Az anyakönyvvezetés költségei

Mivel állami feladatról van szó, a költségek alapvetően az államot terheltek, de méltányosnak találták, hogy mivel az anyakönyvezés helyi érdekeket is szolgál, a kiadásokból a közösség is részt vállaljon. Az indokolásban nevesített feladatok lennének a helyiség szolgáltatása, annak felszerelése, fűtése és a világítása. Mindez a községnek csekély kiadást jelent, azonban

³³ A m. kir. belügyminiszternek 60.000 szám alatt kelt utasítása, az állami anyakönyvek vezetése tárgyában. MRT 1895. 452–529.

összeadódva az államra jelentős anyagi terhet róna. Minthogy az anyakönyvvezető munkája a lélekszámmal áll egyenes arányosságban, a több községből képződő anyakönyvi kerületek tagjai közt megosztandó költségekről a közigazgatási bizottság dönthet.

A törvény indokolása taglalja az anyakönyvvezetők díjazását is: évenként 150 forintnyi tiszteletdíj elégségesnek ígérkezik fejenként. Az ország területén felállítandó kerületek számából kikalkulálva évi 670.000 forintot kellene az államnak az anyakönyvvezetők tiszteletdíjára költeni évente, míg a helyettesek részére a legmagasabb számítható díjat 30 forintban állapítja meg, ami évi 134.000 forintot vonna el az államkasszából. Azaz a becslések szerint az anyakönyvvezetők és helyetteseik éves díja összesen mintegy 800.000 forintot igényelne az államtól. Minthogy az anyakönyvek vezetéséhez szükséges nyomtatványokat is az állam kötelessége biztosítani, ezeknek eleget téve évente elegendő volna 40.000 forintot szánni az ivatek előállítására. Mindent összevetve tehát mindössze évi 840.000 forintjába kerülne az államnak az egész anyakönyvezési folyamat lebonyolítása, amit nem tekintettek jelentős kiadásnak.

Az anyakönyvvezető részére a szükséges nyomtatványokat, űrlapokat a belügyminiszter bocsátja rendelkezésre, a finanszírozást az államkincstár végzi. Az ezen felüli dologi kiadások a községi terhek közé tartoznak. Amennyiben egy anyakönyvi kerület több községből áll, a dologi kiadásokat az egyes községek lélekszám alapján viselik a közigazgatási bizottság meghatározása alapján. 15 napon belül annak döntése fellebbezhető a belügyminiszterhez. Mivel az anyakönyvek közintézményt képeznek, az anyakönyvi bejegyzések és az azokra vonatkozó tárgyalások díj- és bélyegmentesek, valamint ennek következménye az is, hogy a fél az anyakönyvbe díjtalanul betekinthez. Az anyakönyvi kivonat kiállítása viszont már díjazást igényel, mivel magánérdekből történik annak igénylése.

A kivonatok – viszonylag csekély és igazolt szegénység esetén elengedhető – díja a törvény alapján az anyakönyvvezető bevételezt képezte. A díjazást a belügyminiszter állapította meg, és egyes községeket arra is feljogosíthatott, hogy a díj őket illesse, azonban ekkor az anyakönyvezés költségeit is a községeknek kell állniuk az államkincstár helyett.

Egyes anyakönyv-típusok különös szabályai

Az általános, és minden anyakönyvnél követendő előírások mellett a törvény második része a különös rendelkezéseket tartalmazza. Az első fejezet a születési anyakönyvről szól, a második a házasság kihirdetéséről és a házassági anyakönyvről, míg a harmadik fejezet tartalmazza a halotti anyakönyvről szóló rendelkezéseket. A negyedik, ötödik és hatodik fejezet szabályait

(az anyakönyv kiigazítása, magyar állampolgár külföldön történő születésének, házasságának és halálának anyakönyvezése és a büntető határozatok) a megfelelő helyeken ismertettem.

A születési anyakönyv sajátosságai

A bejelentési kötelezettség mellett „fokozatot” is meghatároztak, annak érdekében, hogy több kötelezett esetén eldönthető legyen az is, hogy milyen sorrendben kötelesek ennek megtételére. A kötelezetti kör megállapítása során külföldi törvények rendelkezéseit, valamint az izraelita anyakönyvek vezetéséről szóló 1924/1885. sz. vallás- és közoktatásügyi miniszteri rendeletet is figyelembe vették.

A születések bejelentése esetén azért állapítottak meg hosszabb határidőt, mert ha ez az idő rövidebb lenne, nem feltétlenül lenne megállapítva a gyermek utóneve – melynek következménye utólagos bejegyzések sora lenne. Talált gyermek esetében azonban sürgető körülmények állnak fenn, melyek nem engedik a bejelentés elodázását. Minden újszülött világrajöttét a születéstől számított egy hetet követően, a legközelebbi hétköznapon az illetékes anyakönyvvezetőnél kell bejelenteni.

A bejelentési kötelezettséggel kapcsolatosan Andreánszky Gábor, a Nemzeti Párt politikusa is kifejtette véleményét a képviselőházi általános vitán. Felvetette, hogy nem várható el egy pusztán lakó csősztől, juhásztól, hogy kellően tájékozott legyen. Úgy gondolja, e személyek sokszor annak sincsenek időben tudatában, hogy meghalt valakijük, vagy gyermekük született, ezáltal a bejelentést aligha fogják tudni időben megtenni. Ellenben, a vallás olyan súllyal bír, hogy kereszteltetni például nem késlekednének a pusztákon lakók sem – tehát a keresztelési anyakönyvi bejegyzés biztosan elkészülne az állami születésivel szemben. „Egyes okoskodók azt fogják nekik mondani, hogy az a kötelezettség azért van, hogy az állam katonának vihesse a gyermeket, a mit különben most is tesz. S akkor igen sokan, minthogy nem akarják gyermekeiket katonáknak nevelni, ez okból el fogják mulasztani a bejelentést.”³⁴

Andreánszky Károly felszólalására Hieronymi Károly válaszolt, és megindokolta, miért tartja fenn továbbra is álláspontját az állami anyakönyvekkel kapcsolatosan. „Andreánszky képviselő úr azon ellenvetést is tette, hogy a katonai kötelezettség szempontjából nem célszerű ezen törvény, mert nagyon sokan nem fogják bejegyeztetni gyermekeiket, hogy ezek a katonakötelezettség alól szabadulhassanak. De hisz ma sincs keresztelési kényszer; világi törvény nem kényszerít senkit, hogy a gyermeket megkereszteltesse.”³⁵ Éppen ezért úgy gondolja, hogy a polgárok még inkább eleget fognak tenni a törvény rendelkezésének – lévén utóbbi kötelező.

³⁴ KN., 1892-1896. XIX. köt. 42-43.

³⁵ KN., 1892-1896. XIX. köt. 53.

A születések bejelentésének elmulasztásához szankció is fűződik, mivel Hieronymi indokolása szerint „az anyakönyvek nemcsak az egyesek jogainak és érdekeinek szolgálnak, hanem azokra első sorban az államnak van szüksége; az állam sem a végből veszi tehát alkalmazásba büntető jogát, hogy az egyest saját érdeke elhanyagolásáért sújtsa, hanem hogy sújtsa azért, mert saját érdeke elhanyagolásával a közérdeket sértette meg.”

A bejelentésre a sorrendben utóbb következők csak akkor kötelesek, amennyiben nincs megelőző kötelezett, vagy akadályozva van. A bejelentés szóbeli közlés formájában történik. A bejelentést megteheti a kötelezett által megbízott olyan személy is, aki a születésről közvetlen tudomással bír. A „közvetlen tudomással rendelkezik” kifejezésnek elvi jelentősége, hogy ebben az esetben a bejelentő tanúnak tekinthető, az anyakönyv közhitelének pedig elkerülhetetlen eleme, hogy a bejegyzés közvetlen tudomáson alapuljon.

A bejelentésre kötelezettek sorát a törvényes apa nyitja; őt követi a szülésnél közreműködött bába, majd a szülésnél segédkezett orvos. Ha részükről nem történik meg a bejelentés, akkor kötelesek erre mindazok, akik a születésnél jelen voltak, végül pedig az anya, amint erre már képes – hiszen nem véletlenül nem várták el a gyermekágyas anyától, hogy a bejelentésre első körben köteles legyen. Speciális rendelkezés, hogy „szülházakban”, kórházakban, letartóztatási intézetekben, dologházakban, laktanyákban, továbbá polgári vagy katonai közintézetekben történt születések bejelentése az intézet elöljáróságának kötelessége.

A törvény rendelkezése alapján pedig, aki újszülött gyermeket talál, köteles lehetőség szerint minél előbb, de legkésőbb a következő napon a községi elöljáróságnál jelenteni. Az elöljáróság lefolytatja a szükséges nyomozásokat, s az eredményről az anyakönyvvezetőt értesíti. A bejegyzésnek tartalmaznia kell: a megtalálás idejét, helyét, körülményeit. Fel kell jegyezni a gyermekben talált ruhákat és egyéb tárgyakat, valamint a gyermek testi ismertető jeleit. Mivel születési ideje nem ismert, így a valószínű korát kellett rögzíteni, s a gyermek nemét. Fel kellett jegyezni a hatóságot, intézetet vagy egyént, ahol vagy kinél a gyermeket elhelyezték. Végül be kellett jegyezni a neki adott neveket. Amennyiben a bejegyzéskor a gyermek utóneve még nem volt megállapítva, két hónapon belül a szülők vagy a gyám által pótlólag jelentendő be.

A képviselőházi részletes vita során Herman Ottó Függetlenségi és Negyvennyolcas párti politikus kifejtette, hogy nem ért egyet a bejelentés meghatározott módjával. Azt javasolta, hogy „ne a népet parancsoljuk az anyakönyvvezetőhöz, hanem tessék az anyakönyvvezetőt

kiküldeni a néphez.”³⁷ Azonban javaslatát elvetették, így kénytelen volt elfogadni a törvény megszavazott változatát.

A születési anyakönyvi bejegyzésnek az alább felsorolt alap adatokat kell tartalmaznia: a bejelentőnek családi- és utónevét, állását (foglalkozását) és lakhelyét. Fel kell tüntetni a gyermek születésének helyét és idejét (év, hó, nap és óra); a gyermek nemét és utónevét. Nem nélkülözheti a bejegyzés a szülőknek, illetőleg a törvénytelen gyermek anyjának családi- és utónevét, vallását, állását (foglalkozását), lakhelyét, születése helyét és életkorát.

A bejegyzés alapadataihoz Odescalchi Arthur herceg a főrendiházi részletes vitán a következő szavakat fűzte, melyek olyannyira elgondolkodtattak, hogy végül meggyőzőtt érvelése: „Ma már, úgy látszik, (...) a „keresztnev” [mint szó] is ki lesz küszöbölve. Méltóztassék legalább a helyébe egy jó pótló magyar szót alkalmazni és nem az „utónév” szót. (...) Miután az utónév soha magyar szó nem volt és nem is lesz, hanem a „vezetéknév”, „keresztnev”, „családnév” kifejezések használtattak, bátor vagyok ajánlani, (...) hogy használjuk a „személynev” kifejezést.”³⁸ Véleményem szerint e felszólalás megállja a helyét, s egyetértek azzal, hogy a törvény szövegének a személynev, de sokkal inkább a keresztnev szót kellett volna használnia. Természetesen joggal volt elvárható a törvény szövegében tükröződő „vallásmentesség” – hiszen e törvény a szekularizáció jegyében íródott.

Törvénytelen gyermek (miképpen még mindig e kifejezést használták a házasságon kívül született gyermekekre) természetes édesapjának adatait csak abban az esetben lehet bejegyezni, amennyiben az atya a gyermeket elismeri, s ezt az anyakönyvvezető előtt kijelenti, avagy bíróság vagy közjegyző által kiállított okiratot felmutatja. Ha a törvénytelen gyermek anyja és természetes apja utólag házasságot kötnek, közokirattal való bizonyítása esetén bármely érdekelt kérelmére az anyakönyvi lap szélére jegyzendő fel. Ikerszülés esetében a gyermekek születésük sorrendjében, külön bejegyzésbe írandók. Hieronymi Károly úgy véli, hogy mivel a halva született gyermek személyi létét nem kezdte meg (ahogyan a magánjogi elv is tükrözi: hogy a magzat csak élve születése esetén jogképes), szükségtelen a születésről külön anyakönyvi bejegyzést vezetni, így csak a halál tényéről kell a bejegyzést megtenni. Az egyházi gyakorlatban ezzel ellentétesen a halvaszületéseket kétszer is anyakönyvezték: egyszer a keresztelési, majd a halotti anyakönyvben. A halva született vagy szülés közben elhalt gyermekek az elhalálozást követő legközelebbi hétköznapon jelentendők be.

³⁷ KN., 1892–1896. XIX. köt. 58.

³⁸ FN., 1892. IV. köt. 141–142.

A névviselés fő szabályai

A törvény értelmében senki nem viselhet az anyakönyvbe bejegyzett család- és utónevén kívül más nevet, azonban a rendelkezés nem korlátozza az írói vagy művészi álnévek használatát. A törvény eme szakasza az önkényes névviselést, névváltoztatást volt hivatott megszüntetni.³⁹ Az egyházi anyakönyvek idején gyakran megesett, hogy az azonos családnévű, de nem rokon családok valamilyen előnevet használtak a megkülönböztetés szándékából. Amennyiben a plébános ismerte az eredeti nevet, az anyakönyvben gyakran „alias”-szal jelölte. A névváltozások anyakönyvbe való bejegyzését a belügyminiszter rendeletei úton kívánja majd szabályozni – olvasható az indokolásban. (E rendeletek további kutatás tárgyát képezik.)

A családi állapottal kapcsolatos jogokban történő változás miatt a már bejegyzett adatokat ki kell igazítani, azonban e szakaszra nem szükséges kiterjeszteni a kiigazításról szóló rendelkezéseket, mert mindezen eljárást az anyakönyvvezető is megteheti.

A házasság kihirdetése és a házassági anyakönyv sajátosságai

Az anyakönyvvezető hatáskörébe tartozik a házasságot megelőző kihirdetés, amit a házasulók, azok törvényes képviselői vagy meghatalmazottai kérhetnek. A kihirdetést az anyakönyvvezető rendelheti el, aki a házasságnál közreműködni jogosult. Ha két jogosult is van – a házassági jogról szóló 1894. évi XXXI. törvénycikk (a továbbiakban Ht.) 32. § szerint – a házasulók választhatnak közülük. A kihirdetést a házasulók rendes lakhelyén kell teljesíteni. Amennyiben több rendes lakhelyük van, úgy mindegyik lakhelyen teljesíteni kell. Ennek hiányában abban a községben kell kihirdetni, ahol éppen tartózkodnak. Ha három hónapnál nem régebb óta tartózkodnak ott, az előző tartózkodási helyükön is sort kell keríteni a kihirdetésre. Ha ilyen tartózkodási hely nem állapítható meg, a kihirdetést a házasulóknak a községi illetősége, vagy születése helyén is teljesíteni kell. Az anyakönyvvezető ezután a fogamatossításról gondoskodik, valamint arról, hogy az esetlegesen más községekben is esedékes kihirdetésekkal kapcsolatosan az ottani anyakönyvvezetők is eljárjanak. A netán felmerülő házassági akadályokról utóbbiak kötelesek értesítést küldeni.

Nyílt helyen, az anyakönyvvezető hivatalos helyiségében és községházánál tizennégy napig való kifüggesztés által valósul meg a kihirdetés. Abban az esetben, ha a kihirdetés helye a törvény területi hatályán kívül történik, a kérelmező költségére a kihirdetés helyén vagy annak közelében megjelenő hírlapban közzé kell tenni.

Szerepelnie kell benne a házasulók családi- és utónevének, a szüleik megnevezésének, a családi állapotuknak (nőtlen, hajadon, özvegy vagy elvált), életkoruknak, vallásuknak,

³⁹ A belügyminiszter indokolása szerint az, hogy senki sem viselhet az anyakönyvezett nevétől eltérő nevet, a kihágási büntető tv. (1879. évi XL. tc.) 45. szakaszának a forgalmi élet biztonságát biztosító kiegészítése.

állásuknak (foglalkozásuknak), születési helyüknek és lakhelyüknek. Annak, akinek pedig bármilyen házassági akadályról tudomása van, ezt a kihirdető anyakönyvvezetőnél kell bejelentenie.

Külföldi személy Magyarországon kötendő házasságának kihirdetése kizárólag akkor rendelhető el, ha az illetékes külföldi hatóság igazolja, hogy hazájának törvényei szerint házassága akadályba nem ütközik, illetve, ha az igazságügyminiszter ez alól felmentést adott.

A jegyesek tartoznak születési bizonyítványaikat felmutatni, a törvényes képviselőnek és a szülőnek a házasság megkötéséhez szükséges beleegyezését, illetőleg a gyámhatósági jóváhagyást vagy beleegyezést (Ht. 8. §) igazolni. Korábbi házasság esetén annak megszűnését, érvénytelenné nyilvánítását vagy a házastárs halttá nyilvánítását (Ht. 12. §, 21. §) tanúsító közokiratot kellett bemutatni. Egyes esetekben egyházi felsőbbség engedélyére is szükség lehetett (Ht. 25. §), valamint a véderőről szóló törvény értelmében szükséges nősülési engedélyt is be kellett szerezni (Ht. 26.§). Amennyiben az engedély biztosítékadáshoz volt kötve, annak megtörténtét is igazolni volt szükséges. Ha az anyakönyvvezető közvetlenül ismerte a ténykörülmenyeket, a feleket az okiratok felmutatása alól felmenthette.

A törvény 64. §-a pontosan meghatározza, az anyakönyvbe mely adatokat szükséges rögzíteni. A bejegyzésnek tartalmaznia kell a polgári tisztviselő nevét és hivatalos minőségének megjelölését, aki előtt a házasság kötöttet, továbbá a házasulók családi és utónevét, állását (foglalkozását), korát, vallását, születési- és lakhelyét.

Fel kell tüntetni a házasulók szüleinek, valamint a házasságkötésnél jelen volt tanúk neveit és alapadatait, végül pedig a házasulók és a polgári tisztviselő kijelentését.

A házasságot a kihirdetés utolsó napjától számított negyedik naptól lehet megkötni. A hírlapi közzététel esetében a közzétételt (tehát nem a hírlapnak való bejelentést) követő tizennegyedik naptól, a több helyen való kihirdetés esetén az utolsó hirdetés napjától kell számítani a határidőt. Ha egy éven belül a házasságot nem kötik meg, a kihirdetést meg kell ismételni.

A házasságkötés időpontjával kapcsolatosan Madarász Imre Függetlenségi és Negyvennyolcas párti politikus a következőket mondta a képviselőházi részletes vitán: „Az fog bekövetkezni (...) nagyon sok helyen, hogy az illető (...) akkor köti meg a házasságot, ha majd ideje és alkalma lesz, és akkor fokozottabb mértékben fog az előállni (...) hogy a házasulandónak nem lévén alkalma a házasságot könnyen megkötni, bizonyos ideig jegyesével házasságon kívül fog együtt élni, és ha ezt az állapotot megszokta, sokszor véglegesen is

elhagyja a házasság megkötését, és így szaporodni fognak a törvénytelen házasságok.”⁴⁰ Az, hogy valóban így történt-e, további kutatás tárgyát képezi, azonban jelenlegi hipotézisem az, hogy nem történt több „törvénytelen házasság”, mint az egyházi anyakönyvek idején.

A kihirdetés alól felmentést a törvényhatóság első tisztviselője adhat abban az esetben, ha a házasulók személyesen és szóban vagy hitelesített okiratban jelentik ki, hogy közöttük nem áll fenn semmiféle házassági akadály. Ha a nyilatkozatot szóban teszik meg, azt jegyzőkönyvbe kell foglalni. Amennyiben a kérelmüket megtagadják, a felek a belügyminiszterhez fordulhatnak, hogy a felmentést számukra adja meg. Ha a felmentéstől számított egy éven belül mégsem köttetik meg a házasság, akkor az hatályát veszti. A házasság kihirdetése és a házasságkötésnél közreműködés díjmentes.

Említést kell tenni arról is, hogy a házasság érvénytelenségét és megszűnését is a Ht. IV. és V. fejezete szabályozta, s a tárgyalt anyakönyvi törvény kiegészítette azt. Amennyiben a házasság jogerős bírói határozat által érvénytelenné válik, a bíróság hivatalból értesítést küld az anyakönyvvezetőnek, hogy a szükséges megjegyzést bejegyezze. A házasság felbontása folyamán, illetve, ha a felek ágytól és asztaltól való elválasztása során a közreműködő bíróság ugyancsak az anyakönyvvezető tudomására adja a megváltozott státuszhoz kapcsolódó adatokat. A felek bejelenthetik az életközösség visszaállítást is, ennek során szintén a bíróság segíti a jogviszony tisztázását. A nyilvántartás teljessége, valamint a jogbiztonság megköveteli, hogy a házassági anyakönyvbe az erre kiható bírói ítéletek be legyenek jegyezve. A perben eljáró bíróság ezért köteles értesíteni az anyakönyvvezetőt, s így nem a feleket kell kötelezni a bejelentésre. Azonban, ha egy magyar állampolgár házasságának ügyében valamely külföldi bíróság hozott ítéletet, anyakönyvi bejegyzés nem fogantatható.

A halotti anyakönyv sajátosságai

A törvény rendelkezése értelmében a magyar állampolgár halálesetét a halál időpontjához eső legközelebbi hétköznapon kell az illetékes anyakönyvvezetőnél bejelenteni, tehát annál, akinek kerületében a haláleset előfordult. A bejelentésre fokozatosan, vagyis sorrendben egymás után kötelesek: a családfő, a családtagok, az, akinek lakásában a haláleset történt, illetve a háztulajdonos, ha a házban lakik.

A születési anyakönyvről szóló fejezet azon rendelkezései, melyek a szóbeli bejelentésről, s arról szólnak, hogy bejelentést az is tehet, akinek az esetről közvetlen tudomása van – itt is alkalmazandóak. Továbbá az intézmények egyikében elhunyt személy halálesetének bejelentése itt is az intézet elöljáróságának kötelessége.

⁴⁰ KN., 1892–1896. XIX. köt. 61.

A holtta nyilvánítás a jog szempontjából csakugyan a természetes halállal azonos szempontok alá esik, ezáltal ugyanúgy releváns, mint a természetes elhalálozás. A bíróság a jogerős határozatot a holtta nyilvánított községi illetősége szerinti vagy a születési helyén illetékes anyakönyvvezetővel hivatalból közli. A bejegyzésnek tartalmaznia kell: „az eljáró bíróság megjelölését, a hozott bírói határozat keltét és számát és azt a napot, a mely, mint a vélelmezett elhalálozási nap a bírói határozatban megállapítva lett.” Ha az elhalálozás bírói ítélettel lett megállapítva, ugyanezek a szabályok vonatkoznak rá. A halálbüntetés végrehajtásáról pedig a bíróság köteles értesíteni az anyakönyvvezetőt.

A bejelentés során a bejelentőnek fel kell mutatnia a halottkém által kiállított halottvizsgálati bizonyítványt, melyet az anyakönyvvezető szemrevételez, s ennek megtörténtét bejegyzi. A halottvizsgálati bizonyítvány felmutatása – miképp a törvény indokolásából megtudható – egyrészt a materiális bizonyíték szerepét tölti be, másrészt biztosítékul is szolgál a halottkémlelésre vonatkozó rendeletek betartására.

A településen talált elhunyt a találás helyén illetékes anyakönyvvezetőnél jegyzendő be. A személyazonosságának megállapítására a törvény az újszülött találásához hasonlóan úgy rendelkezik, hogy a település nyomozást indít, s az eredményről az anyakönyvvezetőt értesíti.

A törvény 71. §-a határozza meg, mely adatokat szükséges a halotti anyakönyvi bejegyzésnek tartalmaznia: a bejelentő családi és utónevét, állását (foglalkozását) és lakhelyét, továbbá a haláleset helyét és idejét (év, hó, nap és óra). Szerepelnie kell az anyakönyvben az elhalt családi és utónevének, vallásának, korának, állásának (foglalkozásának), valamint lakhelyének és születési helyének. Tartalmaznia kell a bejegyzésnek az elhalt élő, elhunyt vagy tőle elvált házastársának családi és utónevét, vagy annak megemlítését, hogy az elhalt nőtlen, illetőleg hajadon volt. Említeni kellett az elhalt szüleinek családi és utónevét, állását (foglalkozását) és lakhelyét, s végül a halál okát. A halál okának bejegyzése a közegészségügyi statisztikának biztosít adatokat, továbbá a jogalkotó szerint „rendőri szempontok” (nyomozást segítő adatok) is szóba kerülnek, amikor is a halál körülményeit vizsgálják.

Amennyiben valamely adatok nem állapíthatók meg, a bejegyzésben fel kell tüntetni. Pl.: „Az elhunyt szülei: néhai Ismeretlenek”⁴¹

A halálozás tényét utólagos bejegyzésként abban az anyakönyvben, amelyben az elhunyt születési bejegyzése szerepel, szintén rögzíteni kell, a haláleset bejegyzését tartalmazó folyószámot a lap szélére felvezetve. Amennyiben az illető másik településen született, mint ahol meghalt, az anyakönyvvezető hivatalból értesíti a születést nyilvántartó anyakönyvvezetőt

⁴¹ Vép, áll. akv. 1931/1. fsz.

a feljegyzés megtétele céljából. A bejegyzés abban az esetben fogatosítható csak, ha a személyazonosság kétségtelen.

A temetés a bejegyzés előtt csak kivételes engedéllyel történhet, melyről az anyakönyvvezetőt haladéktalanul értesíteni kell. Főként járványos időkben előfordul, hogy veszélyes volna a bejelentés utánra halasztani a temetést, ezért a törvény megengedi, hogy engedélyek birtokában a temetés a bejelentést megelőzően történjen. Ha a temetésre engedély nélkül került sor, a tényállás kinyomozása után a felügyelő hatóság engedélyét követően történik meg a feljegyzés.

4. Felekezeti és állami anyakönyvek a mérlegen

A felekezeti és az állami anyakönyvek összehasonlítása

Habár az állami anyakönyvezés kérdéskörét érintő jogforrások javarészt a kánonjogból, s az abból kialakult felekezeti gyakorlatokból merítettek, mégis előfordulnak jelentős eltérések e kettő között.

1. Vegyes és tagolt anyakönyvek. Az első legfeltűnőbb különbség, hogy míg a korai felekezeti matriculák esetében a születések-keresztelések, esketések és halálozások bejegyzései egyazon könyvben kerültek rögzítésre (úgynevezett „vegyes” anyakönyvek), az 1894. évi XXXIII. törvény kifejezetten úgy rendelkezik, hogy az anyakönyvvezetők kötelesek mind a születésekről, mind a polgári házasságokról, mind pedig a halálozásokról külön-külön anyakönyvet vezetni. A korai felekezeti gyakorlatban egyrészt gazdasági, másrészt praktikussági okai voltak a vegyesen írott könyveknek. Így fordulhat elő az, hogy egy *probandus*⁴² személynek akár az összes feljegyzett felmenője egyazon anyakönyvben megtalálható, még akár abban az esetben is, ha szomszédos településekről futnak össze a szálak. Míg az állami anyakönyvek szigorú rendhez igazodnak, addig az egyházi anyakönyveknél több párhuzamos oldalszámozás is előfordul. Ezt az anyakönyv lapjainak és összetételének változása magyarázza; ha például a vegyes anyakönyv széthullása után külön könyvekbe kötötték az egyes részeket. Az állami anyakönyvek esetében sokkal inkább a folyószám, ami említésre méltó, az oldalszámot sokszor csak utólagosan írták az ívekbe.

2. Az anyakönyvvezető személye. A felekezeti anyakönyvek vezetése során eleinte nem alakult ki olyan szigorú szabályozás, amely túlságosan leszűkítette volna az anyakönyv lehetséges vezetőinek körét. Több olyan bejegyzés létezik, amelyek tartalmát a sekrestyés, a harangozó vagy a tanító egy darab papírra magának feljegyezte, majd azt vagy ő diktálta be a lelkésznek, vagy a papírost adta át neki.⁴³

Felmerül a kérdés, hogy ebben az esetben e mellékszereplők nem inkább a bejelentő személyét töltik-e be. Úgy gondolom, hogy azért nem, mert a bejelentést ekkor is a hozzátartozók tették meg, vagy azok, akik az eseményről közvetlen tudomással rendelkeztek – így ezt a logikát követve például egy harangozó inkább funkcionált anyakönyvvezető-helyettesként, mintsem bejelentőként. Hasonlóan az állami anyakönyvezés szabályozásánál, itt sincs jogosultsága az anyakönyvbe bejegyzést írni a lelkész helyett, azonban annak akadályoztatása esetén a szükség megkívánhatta ezt.

⁴² a probare 'vizsgálni, próbálni' latin szóból ered

⁴³ Gerge ev. anyakönyv, „oskolamester” (lásd: forrásjegyzék)

A különbség alapja az állami szabályozásokkal szemben az, hogy a felekezeti anyakönyvezésnél az adott körülmények között módosulhatott a gyakorlat, míg egy állami anyakönyvvezetőnek több kijelölt helyettese is lehetett, hogy a feladatot biztosan ellássák. Sőt, mi több – a törvény pontosan meghatározza, ki jogosult egyáltalán az anyakönyvbe bejegyzést írni.

Úgy vélem, Szontágh Pál főrendiházi felszólalása kiválóan érzékelteti az anyakönyvvezető személyét érintő legfontosabb elveket: „A középkorban alkalmas institutio volt, hogy egyházi férfiak kezeljék az anyakönyveket, mert majdnem kizárólag ők voltak a tudós, sőt talán írástudó emberek is. De az újabb korban erre már egyáltalában nincs szükség (...)”⁴⁴

3. *Az anyakönyv nyilvánossága.* Az 1894. évi XXXIII. törvény biztosítja az érintettséggel rendelkező fél számára, hogy az anyakönyvbe ingyenesen betekinthesse. A felekezeti anyakönyvekbe a betekintés ezzel szemben azért sem volt általánosan elterjedt, mivel az érintettek nagy többsége ekkor még nem feltétlenül tudott olvasni. A betekintésre ráadásul azért sem igazán volt szükség, mivel a lelkész a legtöbb esetben személyesen és jól ismerte a hozzá fordulókat, így nem kellett születési anyakönyvi kivonat sem a házasságkötéskori életkor igazolására. Erre javarészt abban az esetben került sor, ha az illető egy másik településen kívánt házasulni, ahol az ő személyét nem ismerték, s a kánonjogi életkort, házassági akadályok fenn nem álltat kellett igazolni. Így tehát elmondható, hogy mindkét anyakönyv nyilvános volt ugyan, azonban a felekezeti hozzáférhetőségének nem volt túl nagy szerepe, illetve a nyilvánosságot elvként csak az állami anyakönyv esetében mondák ki.

4. *Az anyakönyv őrzése.* Mind a két esetben nagy jelentőséget tulajdonítottak a nyilvántartások gondos őrzésének. Az egyházaknál a meghatározó az volt, hogy a matriculákat a templomban őrizték, többnyire a sekrestyében elzárva. Később aztán egyes példányok egyházi levéltárak gondozása alá kerültek, a használatban lévők pedig a plébániákra. Mindezek mellett a hiteles másolatok példányai az 1827. évi XXIII. törvénycikk óta a törvényhatóságok levéltáraiba juttatták el őket. Az állami anyakönyvezésről szóló törvény pedig azt határozza meg, hogy az anyakönyv első és eredeti példányát az állami anyakönyvvezető köteles őrizni, míg a hiteles másolatokat szintén a levéltár őrzi.

5. *Az anyakönyvi bejegyzés hitelesítése.* A felekezetek őrizetében lévő bejegyzések úgy voltak hitelesek, ha az anyakönyvbe a lelkész bevezette az adatokat. Az anyakönyvet vezető

⁴⁴ FN., IV. köt. 1894. 134–135.

személy neve ugyan szerepel a bejegyzések után, esetleg közben, mégsem tekinthető aláírásnak. Sokkal inkább egy jelzés, hogy ki volt, aki például a keresztelést elvégezte.

Amiatt sem tekinthető kézjegynek, mivel, ha több eseménynél is ugyanaz a lelkész működött közre, akkor egyszerűen csak a „detto” megjegyzést írta a bejegyzésekhez. Ezzel ellentétesen az állami anyakönyvvezető, hiába évekig ugyanaz a személy, minden egyes alapbejegyzést köteles aláírásával lezárni és hitelesíteni. Míg az egyházi anyakönyvekben nem szerepel a bejelentők, s a házasultak kézjegye, addig ez az állami gyakorlatban elengedhetetlen a hitelesítés folyamán. Néhány kivétel van, amikor a törvény megengedi az aláírás megtagadását: ilyen volt például, amikor az állami anyakönyvezés kezdetén az egyházak buzdították a híveket, hogy „vallási meggyőződésükre való hivatkozással” tagadják meg az aláírást. 1895–1900 között rendkívül sok ilyen bejegyzésre bukkantam kutatásaim során.⁴⁵

A hitelesítés folyamatában az is különbözik a két gyakorlatban, hogy míg az állami anyakönyvet évente lezárják, s pecséttel, aláírással ellátják, addig a felekezeti anyakönyvekben ritkán látni bélyegzőlenyomatot. Legtöbb esetben az anyakönyv első lapján szerepel a plébánia pecsétje, valamint az egyházkerületé fordul még elő, kifejezetten az utólagos módosítások jelzésekként.

6. *Az anyakönyvvezetés technikai háttere.* Az állami anyakönyvezésről szóló törvény meghatározza, hogy az anyakönyv vezetéséhez szükséges nyomtatványokat az államkincstár terhére kell biztosítani. A felekezeteknél azonban, főként a kezdetek során nem volt ritka, hogy az anyakönyvet közadakozásból szerezték be. Arra is volt példa, hogy a 200 éves könyv borítója teljesen tönkrement, így a hívek ugyancsak adakozásból restauráltatták. Míg az állami anyakönyvek bejegyzései többnyire töltőtollal íródtak, az egyháziaknál megfigyelhetőek hagyományos lúdtollal vagy más gyenge minőségű íróeszközzel írt, már-már olvashatatlan sorok is.⁴⁶ Természetesen a felekezetek esetében is megfigyelhető, hogy az 1800-as évek közepétől elkezd általánosan elterjedni az előre nyomtatott ívek használata, melyeket már nem az egyes plébániák szereztek be saját költségükre, hanem az egyházi szervezet felsőbb intézményei biztosították ezeket.

7. *Az anyakönyvek adattartalma.* A legnagyobb különbségek az adattartalom tekintetében fordulnak elő.

A kezdeti felekezeti anyakönyvek igencsak szegények az adatokban. A születések-keresztelek esetében a dátumot követően a keresztelező, a gyermek, a szülők és a keresztszülők nevét, valamint a vallást és esetlegesen a lakhelyet jelölték meg. Ez később kiegészült a szülők

⁴⁵ Pl. Felsőpaty állami anyakönyv, 1905. év bejegyzései

⁴⁶ Természetesen nem csupán az íróeszköz, hanem a tinta tartóssága, az író írásképe is befolyásoló tényező.

és keresztszülők foglalkozásainak megjelölésével, pontosabb lakcímmel, amennyiben már osztottak ki házszámokat az adott településen. Továbbá kialakult a megjegyzés rovat, ahová az esetlegesen felmerülő észrevételeket vezették fel.⁴⁷

Az állami anyakönyvezés során a keresztelésnek nem tulajdonítottak jelentőséget, így annak megtörténtéről hallgatnak a születési anyakönyvek, csupán a gyermek vallását jelölik meg. Az állami anyakönyv már tartalmaz folyószámot, szól a szülők életkoráról, származási helyéről, aktuális lakhelyéről, valamint a születés részleteiről, amit óra, perc pontossággal rögzít. A bejegyzést az anyakönyvvezető kézjegye mellett a bejelentőé zárja.

Az egyházi esketési anyakönyvek kezdetben az eskető, a felek, s a tanúk nevét tartalmazta csupán. Előfordultak olyan, később használhatatlan bejegyzések, melyben az egyházi anyakönyvvezető nem írt neveket, hanem csupán az általa egy-egy jellemző tulajdonsággal megkülönböztetett személyekre tett említést. (Például afféle feljegyzések, hogy a vak János elvett egy hajadont.⁴⁸) Főként a nyomtatott ívek korszakában bővült az adattartalom, amelynek pontossága szinte megegyezik az államilag vezetett példányokkal. A különbség itt is a házasság felek és tanúk aláírása: az egyháziban nincs rá szükség, az államiban azonban a kivételektől eltekintve mind szerepel.

Az egyházi halotti anyakönyvek eleinte sok esetben hiányosan voltak vezetve, hiszen valaki távozása a közösségből nem bírt akkora jelentőséggel, mint amikor mások jogi státusza változott egy házasságkötéssel. Emiatt sok helyütt a halotti anyakönyveket később is kezdték el vezetni. A korai bejegyzések a dátum után sokszor csak nevet és életkort tartalmaznak, illetve, hogy mely temetőben végezték el a szertartást, utóbbi általában a *cemeteryum locale*. Később az anyakönyvek kibővülnek azzal az adattal, hogy a személy részesült-e a haldoklók szentségeiben. Az 1800-as évek végén a könnyebb azonosítás végett sok esetben a felnőttek körében is bejegyzik a szülőket. Az állami halotti anyakönyv azonban részletes, hiszen a halál idejét is óra, perc pontossággal rögzíti.

Az állami anyakönyvek adattartalmának külön érdekessége, hogy annak ellenére, hogy a szekularizáció jegyében valósult meg vezetése, mégis az egyik kiemelt fontosságú adat maradt a vallás.⁴⁹

8. *Bejegyzések megsemmisítése.* Az állami anyakönyvekről szóló törvény szigorúan meghatározza, hogy a bejegyzéseket nem lehet kikaparni, átfirkálni, följük írni, hanem a módosítás szabályait kell követni, avagy a bejegyzést hivatalosan törölni. Az egyházi

⁴⁷ Dolencz József: *Az anyakönyv államosítása*, Bp., 1893. IV. Fejezet.

⁴⁸ fiktív példa a korai anyakönyvi bejegyzések alapján

⁴⁹ Aschenbrier Antal: *A plébániai anyakönyvekről*, Pallas, Budapest, 1890

gyakorlatban azonban az egyszerű áthúzások, satírozások jelzik a hibás adatokat. Feltételezésem szerint voltak esetek, mikor a lelkész tudni vélve a törvényes atyát, a kereszteléskor beírta nevét az anyakönyvbe, azonban törvénytelen gyermek bejegyzésénél a megfelelő eljárást követendő, olvashatatlanra próbálta tenni, egy kevés találgatási lehetőséget azonban hagyva az utókornak.

Az anyakönyvek párhuzamos vezetése 1895-től

Az egyházak által vezetett matriculák és az azokból kiállított anyakönyvi kivonatok, melyek az állami anyakönyvezés bevezetése előtt készültek, továbbra is közokiratoknak számítanak. Továbbá, a felekezeti anyakönyvek eddig készült közhiteles adataiból a felekezeti anyakönyvvezetők ezentúl is kötelesek kivonatokat kiállítani. Az, aki ezt megtagadja, a törvény kihágás miatt 600 koronáig terjedő pénzbüntetéssel sújtja, melynek elbírálását a királyi járásbíróságok hatáskörébe rendeli. Az 1894. évi XXXIII. törvény hatályba lépését követően egyszerre vált könnyebbé és bonyolultabbá a magyarországi népesség anyakönyvi szinten történő adminisztrációja.

Gördülékenyebbé azért válhatott, mert az egész folyamat világos szabályozás alá került a jog által. A helyettesek pontos megnevezésével elkerülhetővé vált továbbá az anyakönyvi bejegyzések akadozása vagy teljes évek kimaradása az anyakönyvvezető személyének hiánya miatt.

Bonyolultabbá vált viszont, mivel egy több évszázados gyakorlatot bolygattak meg azzal, hogy immáron nem csak egy, hanem az akkoriban jelentős hívő közösségek részéről mindjárt két helyen is be kellett jelenteni a meghatározott eseményeket, amelyekkel kapcsolatosan adatszolgáltatásra voltak kötelesek.

A felekezeti anyakönyvek vezetését az állami anyakönyvezés bevezetése olyképpen befolyásolta, hogy ezentúl nem határozott meg kötelező érvényű szabályokat az egyházra tekintettel, hogy milyen módon kötelesek e nyilvántartásokat vezetni. Az egyházi anyakönyvekben sok esetben különféle jelzések szerepeltek 1895. szeptember utolsó napjaiban arról, hogy onnantól csak egyházi használatra készülnek a bejegyzések.

Kutatásom során megfigyeltem, hogy a felekezeti és állami anyakönyvek párhuzamos vezetése során e két nyilvántartás ugyanazon eseményre vonatkozó adatai bizonyos kérdéskörökben eltérhetnek egymástól.

Mindezek magyarázataként arra jutottam, hogy a két különböző szerv más-más forrásokból szerezte be az adatokat, s azok hitelességét is eltérően vizsgálta. Az 1900-as évek

elején úgy találtam, hogy az aprófalvas területek felekezeti anyakönyvei pontosabbak és adatgazdagabbak, mint az állami változatok.

Míg utóbbiak a tényadatokra koncentrálnak, addig a felekezetiéket továbbra is a személyre: a megjegyzés rovatban közölve olyan adatokat is, hogy bérnálásakor vagy konfirmálás alkalmával a Biblia mely idézetét kapta útravalónak; hány évet élt házasságban és kivel, valamint mely szavakkal helyezték örök nyugalomra és hol⁵⁰ – hiszen a temetés részleteiről az állami anyakönyv nem szól.

Az egyházi anyakönyvezés gyakorlatában sok esetben megmaradnak 1895 után is a korai elemek: példának okáért egy szülőpár elsőszülött gyermekének keresztelési-születési bejegyzésénél továbbra is neve mellett az elsőszülött⁵¹ vagy a latin „primogenitus” megjegyzés olvasható, mintegy jelzés értékkel.

A születés és halálozás időpontjának óra és perc szerinti pontossággal történő meghatározása az 1909-es évtől eltűnik, az 1909–1952 között vezetett anyakönyvek tartalmazzák a leghízelgesebb adatmennyiséget az 1895-ös formákhoz viszonyítva.

Mindezek mellett a kutató számára felértékelődnek az egyházak által vezetett anyakönyvek, melyek akár továbbra is tartalmazzák kötetlen formában családfákat, nemzedékrendeket, egyéb feljegyzéseket is. Továbbá az állam által is nyilvántartott születések, házasságkötések, halálozásokon felül a felekezetek továbbra is vezetnek „áttérési”, vegyes házassági, bérnálási, konfirmációs stb. anyakönyveket, melyeket az első világháború idején a tábori lelkeszkek által vezetett tábori, katonai anyakönyvek egészítenek ki. Utóbbiak fontos forrásul szolgáltak az állami anyakönyvek számára is, amikor hősi halottakkal kapcsolatban kellett intézni az eltűnéssel összefüggésben lévő ügyeket.

E két anyakönyv-típus párhuzamos vezetésének tanulmányozása kapcsán tehát elmondható, hogy ahhoz, hogy a bennük közölt és nyilvántartott tények reprezentatív adatokká váljanak, mind a felekezeti, mind az állami anyakönyveket egyaránt vizsgálni kell, hogy a tényállás a végsőkéig letisztulhasson.

5. A vallás bejegyzése a születési anyakönyvbe, avagy a szekularizáció tényleges megvalósulása – Konklúzió

A törvény szerint a gyermek köteles szülei vallását követni egészen addig, míg számára a vallás szabad választásának joga megnyílik. Mivel ez jogi állapot, az anyakönyvben feltétlenül fel kell

⁵⁰ Gérce, ev. halotti anyakönyv, 1971. 10. folyószám.

⁵¹ Kissomlyó, ev. keresztelési anyakönyv, 1887. 6. folyószám.

tüntetni. Hieronymi Károly így ír erről: „Az e végből szükséges rendelkezést azért vettem fel az átmeneti intézkedések közé, mert a vallás kötelező megállapítása az 1868. évi LIII. törvénycikkben és fennálló jogszabályainkban lefektetett mai rendszernek kifolyása; ez a rendszer pedig a tervbe vett egyházpolitikai reformok során egészben vagy részben megváltozhatik.” Az állami anyakönyvezés bevezetésének egyik ismeretes célja ugyan a szekularizáció volt, azonban a harmadik rész első szakasza arról rendelkezik, hogy azon magyar állampolgárok gyermekei esetében, akik törvényesen elismert vallásfelekezethez tartoznak, szülei vallását követve az állami születési anyakönyvbe is be kell jegyezni a gyermek felekezetét.

E törvényt követően született meg az 1895. évi XLIII. tc. a vallás szabad gyakorlásáról, amely továbbra is előírta a 18 év alattiak számára a valláskényszert, akkor is, ha szüleik felekezeten kívüliek voltak, ami szintén magában hordozta a gyermek tekintetében a vallás rögzítésének igényét.

Az állami anyakönyvezést ugyan az egyház és az állam szétválasztása céljából vezették be, mégis sajátos, hogy a vallás megjelölését az állami anyakönyv is tartalmazta egészen az 1952. évi 19. törvényerejű rendelet hatályba lépéséig, amikor is az adattartalom oly módon változott, hogy azontúl az állami anyakönyvekben nem kellett feltüntetni az illető vallási hovatartozását. Nem elhanyagolható tény, hogy mindez a szocialista vallásellenesség időszakában történt. Véleményem szerint, mintegy konklúzióként elmondható, hogy az anyakönyvet illető szekularizáció e törvényerejű rendelettel csúcsosodott ki leginkább.

Irodalom- és forrásjegyzék

- Ari Ilona–B. Sipos Gabriella–Kollega Tarsoly István: *Kis füzetben nagy segítség a családkutatáshoz 3.*, Szolnok, Aba-Novák, 2017
- Aschenbrier Antal: *A plébániai anyakönyvekről*. Pallas, Budapest, 1890
- Béli Gábor: *Magyar jogtörténet. A tradicionális jog*. Bp.–Pécs, Dialóg Campus, 2014
- Czeizel Endre: *Családfa*. Kossuth, Bp., 1992
- Dolenecz József: *Az anyakönyv államosítása*, Bp., 1893
- Edvi Illés Pál: *Famíliák könyve*, Nemesdömölk, 1831
- Géczy István: *A gyimesi vadvirág*. Népszínmű, Bródy József Kiadó, Bp., 1897
- Hajba Sándor: Egervölgy telepítése 1756-ban. *Vasi honismereti és helytörténeti közlemények*, Szombathely, 1997. 2. szám, 31–36.
- Hajdú Mihály: *Családnevek enciklopédiája*. Bp., Tinta, 2010
- Herger Csabáné: Tradíció vagy modernizálás? *JURA*, Pécs, 2005/1, 79–94.
- Holub József: Az életkor szerepe középkori jogunkban és az időlátott levelek. *Századok*, Bp., Athenaeum, 1921, 212–229.
- Hunyadi László–Ari Ilona–Cseh Géza–Berkcs József: *Kis füzetben nagy segítség a családkutatáshoz 1.*, Szolnok, Aba-Novák, 2012
- Kárpáti Orsolya: A papíralapú állami anyakönyvezés története Magyarországon. In: *Pro publico bono – Magyar közigazgatás*. 2018/4, 56–75.
- Korsósne Delacasse Krisztina: *Vázlatok a modern magyar alkotmány polgári kori történetéhez*. Pécs, 2016
- Makói Makay Béla: Felekezeti anyakönyvek. In: *Magyar Jogi Lexikon 3*. Bp., 1900, 550–558.
- Márkus Dezső: *A házassági jog és az anyakönyvi törvény kézikönyve*. Bp., 1895
- Megyeri-Pálffi Zoltán: Anyakönyvezés térben és időben: az állami anyakönyvezés bevezetése és építészeti hatásai a dualizmus korában. In: Mezey Barna (szerk.): *Jogtörténeti értekezések* 50. Bp., Gondolat, 2021, 193–204.
- Megyeri-Pálffi Zoltán: *Név és jog. A névviselés szabályozásának fejlődése Magyarországon*, Bp., Gondolat, 2013
- Szentpétery Imre: *Oklevéltani naptár*. Bp., 1940
- Szuromi Szabolcs: Egyházi anyakönyvek. In: *Internetes Jogtudományi Enciklopédia* (2020)
- Tőry Gusztáv: Állami anyakönyvek. In: *Magyar Jogi Lexikon 1*. Bp., 1898. 442–456.

Források:

1827. évi XXIII. tc.

1868: XL. tc.

1868. évi LIII. tc.

1876. évi XVII. tc.

1879. évi XL. tc.

1886. évi XXIII. tc.

1894. évi XXXI. tc.

1894. évi XXXII. tc.

1894. évi XXXIII. tc.

1895. évi XLIII. tc.

1952. évi 19. tvr.

A m. kir. belügyminiszternek 9.500. szám alatti körrendelete az anyakönyvi kerületekről.

A m. kir. belügyminiszternek 60.000 szám alatt kelt utasítása, az állami anyakönyvek vezetése tárgyában.

Főrendiházi irományok, 1892. X. köt. 316–332.

Főrendiházi napló, 1892. IV. köt. 134–142.

Képviselőházi irományok, *Törvényjavaslat, az állami anyakönyvekről.* 1892. X. köt. 349–285.

Képviselőházi napló, 1892–1896. XIX. köt. 1894. május 23. 42–61.

Familysearch-adatbázis anyakönyvek (Letöltés: 2024. 10. 30.):

Felsőpaty (ma Rábapaty):

<https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33S7-9RKP-52S?cat=832372&i=309&cc=1452460>

Gérce:

<https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q9M-C33H-83JM-X?cat=198450&i=499>

Sárvár „Kereszteltek névsora 1646–1890”:

<https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q9M-C33H-169D-T?cat=392702&i=5>

Iván:

<https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q9M-CSVH-192W-X?i=116&cat=112622>

Vép:

<https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33SQ-GR28-H6W?cat=1003574&i=540>

Zsáka:

<https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:9392-MG9D-CG?i=143&cat=175098>